

Міністерство освіти і науки України  
Університет митної справи та фінансів

Факультет управління  
Кафедра публічного управління та митного адміністрування

## **Кваліфікаційна робота бакалавра**

за темою: «ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ  
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ»

Виконав: студент групи ПУ21-1  
спеціальність 281 «Публічне  
управління та адміністрування»

**Гуржій Максим Євгенович**

Керівник: д.н. держ. упр., доцент

**Квеліашвілі І. М.**

Дніпро – 2025

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ**

Факультет / ННІ

Кафедра

Рівень вищої освіти

Спеціальність

Освітня програма

\_\_\_\_\_ управління \_\_\_\_\_

\_\_\_\_\_ публічного управління та митного  
адміністрування \_\_\_\_\_

\_\_\_\_\_ бакалавр \_\_\_\_\_

\_\_\_\_\_ 281 Публічне управління та  
адміністрування \_\_\_\_\_\_\_\_\_\_ Публічне управління та  
адміністрування \_\_\_\_\_**ЗАТВЕРДЖУЮ**Завідувач кафедри публічного  
управління та митного адміністрування\_\_\_\_\_ / Антонова О. В. /  
” \_\_\_\_\_ ” \_\_\_\_\_ 20 \_\_\_\_\_ року

**ЗАВДАННЯ  
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ  
здобувачу вищої освіти**

\_\_\_\_\_ Гуржій Максим Євгенович \_\_\_\_\_  
(прізвище, ім'я, по батькові)1. Тема роботи \_\_\_\_\_ «Особливості організації освітнього процесу в умовах  
воєнного стану» \_\_\_\_\_керівник роботи \_\_\_\_\_ Квеліашвілі І. М., д.держ. упр., доцент  
( прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)затверджені наказом по УМСФ  
від “30” квітня 2025 року № 314 кс

2. Строк подання здобувачем роботи на кафедру \_\_\_\_\_ 11 червня 2025 р. \_\_\_\_\_

3. Вихідні дані до роботи: Положення про Міністерство освіти і науки України, Закон України «Про вищу освіту», Закон України «Про освіту», Закон України «Про фахову передвищу освіту», про деякі питання організації дистанційного навчання, освіта в умовах воєнного часу, післядипломна освіта у світі та Україні, статті та огляди щодо тематики, інформація з офіційних сайтів Міністерства освіти і науки, наукові публікації, статистична інформація.

4. Зміст роботи (перелік питань для розробки). Охарактеризувати сутність освітнього процесу в сучасних умовах та нормативно-правову регламентацію організації освіти в умовах воєнного стану, особливості навчання в кризових ситуаціях, дистанційне та змішане навчання в умовах війни, проблеми доступності та якості освіти в умовах

переміщення населення, вітчизняний і зарубіжний досвід адаптації закладів освіти до умов воєнного стану, перспективи організації освітнього процесу у повоєнний період

5. Перелік графічного матеріалу\_ рисунки, таблиці, діаграми та інший графічний матеріал стосовно ключових аспектів дослідження

6. Дата видачі завдання \_\_\_\_ 28 січня 2025 р. \_\_\_\_\_

### КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

| № з/п | Назва етапів кваліфікаційної роботи *                                    | Строк виконання етапів роботи | Примітка |
|-------|--------------------------------------------------------------------------|-------------------------------|----------|
|       | Визначення теми кваліфікаційної роботи                                   | 27.01.25                      |          |
|       | Складання змісту роботи, оформлення та затвердження завдання             | 28.01.25                      |          |
|       | Опрацювання літературних джерел, нормативних документів                  | до 17.02.25                   |          |
|       | Збір та обробка статистичних і звітних даних                             | до 27.02.25                   |          |
|       | Проведення розрахунків та аналізу                                        | до 10.03.25                   |          |
|       | Написання вступу                                                         | до 12.03.25                   |          |
|       | Написання розділу 1                                                      | до 24.03.25                   |          |
|       | Написання розділу 2                                                      | до 05.04.25                   |          |
|       | Підготовка висновків                                                     | до 15.04.25                   |          |
|       | Оформлення роботи                                                        | до 31.04.25                   |          |
|       | Подання на кафедру електронного варіанту роботи для перевірки на плагіат | до 06.06.25                   |          |
|       | Подання на кафедру кваліфікаційної роботи                                | до 11.06.25                   |          |
|       | Підготовка тексту доповіді і демонстраційного матеріалу                  | до 16.06.25                   |          |

**Здобувач освіти**

\_\_\_\_\_  
( підпис )

\_\_\_\_\_  
(прізвище та ініціали)

**Керівник роботи**

\_\_\_\_\_  
( підпис )

\_\_\_\_\_  
(прізвище та ініціали)

\* Зазначено орієнтовний перелік етапів, який коригується керівником роботи

## АНОТАЦІЯ

**Гуржій М. Є. Особливості організації освітнього процесу в умовах воєнного стану**

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавр за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». Університет митної справи та фінансів, Дніпро, 2025.

Метою роботи є дослідження теоретичних засад та практичних аспектів організації освітнього процесу в умовах воєнного стану, а також визначення ефективних підходів до забезпечення безперервності та якості освіти в кризовий період.

У роботі представлено та проаналізовано сутність освіти як стратегії забезпечення національної стійкості в умовах надзвичайних ситуацій, окреслено ключові виклики для освітньої системи України, спричинені воєнним станом, досліджено нормативно-правову базу, що регулює організацію освітнього процесу в період воєнного стану, проаналізовано використання цифрових технологій як інструменту забезпечення безперервності навчання, вивчено досвід адаптації освітніх закладів до нових умов функціонування; визначено психологічні, соціальні та інфраструктурні чинники, що впливають на якість освітнього процесу, сформульовано практичні рекомендації щодо вдосконалення організаційних механізмів управління освітою в умовах війни.

*Ключові слова:* освітній процес, воєнний стан, дистанційне навчання, безперервність освіти, цифрові технології, нормативно-правове регулювання, безпека, адаптація, система освіти України.

## SUMMARY

**Gurzhiiy M. E. Particularities of organizing the educational process under martial law**

Qualification work for obtaining a bachelor's degree in specialty 281 "Public management and administration". University of Customs and Finance, Dnipro, 2025. Bachelor's qualification thesis for obtaining an educational degree in specialty 281 «Public Administration». University of Customs and Finance, Dnipro, 2025. The purpose of the work is to study the theoretical foundations and practical aspects of organizing the educational process in martial law, as well as to determine effective approaches to ensuring the continuity and quality of education in a crisis period.

The work presents and analyzes in detail the essence of education as a strategy for ensuring national resilience in emergency situations; outlines key challenges for the education system of Ukraine caused by martial law; examines the regulatory and legal framework that regulates the organization of the educational process during armed conflict; analyzes the use of digital technologies as a tool for ensuring the continuity of education; studies the experience of adapting educational institutions to new operating conditions; identifies psychological, social and infrastructural factors that affect the quality of the educational process; formulated practical recommendations for improving organizational mechanisms for managing education in wartime.

*Keywords:* educational process, martial law, distance learning, continuity of education, digital technologies, regulatory and legal regulation, security, adaptation, education system, Ukraine.

## ЗМІСТ

|                                                                                                 |    |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| ВСТУП                                                                                           | 4  |
| РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ОСОБЛИВИХ УМОВАХ                  | 7  |
| 1.1. Поняття та сутність освітнього процесу в сучасних умовах                                   | 7  |
| 1.2. Нормативно-правова база організації освіти в умовах воєнного стану                         | 12 |
| 1.3. Психолого-педагогічні особливості навчання в кризових ситуаціях                            | 18 |
| РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ       | 22 |
| 2.1. Дистанційне та змішане навчання як домінуючі форми в умовах війни                          | 22 |
| 2.2. Проблеми доступності та якості освіти в умовах переміщення населення                       | 30 |
| 2.3. Практики адаптації закладів освіти до умов воєнного стану: вітчизняний і зарубіжний досвід | 39 |
| 2.4 Перспективи організації освітнього процесу у повоєнний період                               | 48 |
| ВИСНОВКИ                                                                                        | 54 |
| СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ                                                                      | 56 |

## ВСТУП

У сучасних умовах масштабних соціально-політичних викликів, спричинених повномасштабною військовою агресією проти України, освіта постає не лише як ключовий інструмент формування людського капіталу, але й як важливий чинник забезпечення національної стійкості. В умовах воєнного стану організація освітнього процесу вимагає кардинального перегляду підходів до планування, управління, забезпечення безпеки учасників освітнього процесу та впровадження нових форм і методів навчання. Увага держави, органів місцевого самоврядування, освітніх установ та міжнародної спільноти все більше зосереджується на забезпеченні безперервності та якості освіти в надзвичайних умовах.

Освітня система України зіткнулася з необхідністю гнучкого реагування на зміну обставин, серед яких – переміщення учнів та педагогів, пошкодження чи знищення інфраструктури, психологічний тиск на учасників освітнього процесу, а також вимушена адаптація до змішаних та дистанційних форм навчання. У цих умовах пріоритетного значення набуває розробка ефективних механізмів організації освітньої діяльності, які забезпечують її стабільність, доступність і відповідність стандартам якості.

Актуальність теми зумовлена тим, що освітня система, будучи однією з найчутливіших до кризових явищ, вимагає оперативного та стратегічного реагування, особливо в умовах тривалої загрози безпеці населення. Організація освітнього процесу в період воєнного стану має враховувати як нормативно-правові вимоги, так і потреби здобувачів освіти та педагогічних працівників у психологічній підтримці, технологічному забезпеченні й захищеності. Досвід останніх років засвідчує необхідність інтеграції цифрових технологій, розвитку компетентностей дистанційного навчання, забезпечення доступу до освітніх ресурсів незалежно від місця перебування здобувачів освіти.

Метою дипломної роботи є дослідження особливостей організації освітнього процесу в умовах воєнного стану та розробка практичних пропозицій щодо забезпечення його безперервності, доступності та якості в кризовий період.

Для досягнення поставленої мети передбачено виконання наступних завдань:

- проаналізувати поняття освітнього процесу та його трансформацію в сучасних умовах;
- дослідити нормативно-правову базу, що регламентує функціонування освіти в умовах воєнного стану;
- розкрити психолого-педагогічні аспекти організації навчання в кризових умовах;
- оцінити ефективність дистанційного та змішаного навчання як основних форм освітнього процесу під час війни;
- проаналізувати проблеми доступності та якості освіти в умовах масового переміщення населення;
- вивчити досвід адаптації освітніх закладів до умов війни в Україні та за кордоном;
- окреслити перспективи організації освітнього процесу у повоєнний період.

Об'єктом дослідження виступає освітній процес в Україні в умовах воєнного стану.

Предметом дослідження є організаційні підходи, методи, засоби та практики забезпечення ефективного функціонування освіти в умовах воєнного стану.

Методи дослідження, використані в роботі, охоплюють аналіз нормативно-правових документів, порівняльний аналіз з урахуванням міжнародного досвіду, соціологічне опитування серед педагогічних працівників та адміністрацій закладів освіти, аналіз статистичних даних,

узагальнення практичного досвіду. Практичне значення роботи полягає в можливості використання під час формування освітньої політики, розробки методичних рекомендацій для закладів освіти.

Логіка проведеного дослідження зумовила структуру роботи: вступ, 2 розділи (сім підрозділів), висновки, загальний обсяг роботи складає 52 сторінки. Робота містить 5 таблиць. Список використаних джерел містить 59 найменувань.

## **РОЗДІЛ 1**

### **ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ОСОБЛИВИХ УМОВАХ**

#### **1.1 Поняття та сутність освітнього процесу в сучасних умовах**

Навчання, як процедурне та динамічне явище, втілює характеристики діалектичного розвитку, включаючи його внутрішні механізми, рушійні сили та основні функції. Проте важливо розрізняти терміни «освітній процес» та «процес навчання».

Освітній процес охоплює сукупність навчальної діяльності, інтегруючи всі структурні елементи, такі як викладачі, учні, методології, стратегії, форми, інструменти та матеріально-технічна інфраструктура. Цей процес набуває унікальних рис залежно від типу та контексту навчального закладу [2].

Навпаки, процес навчання стосується цілеспрямовано організованої когнітивної взаємодії, яка включає як навчальну діяльність вчителя, так і навчальні зусилля учня. Його цілісний характер ґрунтується на узгодженні навчальних цілей, що робить його двонаправленою взаємодією, яка спирається на активну участь обох сторін [15 с 122-124]. Вчені наголошують, що суттєвим компонентом цього процесу є взаємозв'язок між навчальною та викладацькою діяльністю. Однак ця динаміка виходить далеко за межі спрощеної моделі «передавач-приймач»; вона фундаментально вкорінена у взаємодії та активній участі як вчителя, так і учня. [3]. Викладач сприяє навчальному середовищу, керуючи діяльністю учнів, надаючи матеріал, моделюючи процедури, оцінюючи прогрес та використовуючи відповідні навчальні інструменти. Однак справжні результати навчання, такі як розвиток знань, навичок та когнітивних компетенцій, виникають лише завдяки власній активній участі учня.

Сучасні психологічні теорії, зокрема запропоновані С. Рубінштейном, О. Леонтьєвим та Г. Костюком, [2] наголошують, що психологічний розвиток реалізується через діяльність. Оскільки метою освітньої діяльності є трансформація учня (розвиток здібностей, засвоєння знань та опанування методологій), центральний акцент у навчанні полягає не в поданні матеріалу, а в організації змістовної взаємодії учнів з цим матеріалом.

Узгоджено з головними цілями освіти, процес навчання повинен виконувати навчальні, розвивальні та освітні функції. Хоча ця класифікація є дещо абстрактною, враховуючи, що ці функції часто перетинаються, така диференціація є критично важливою для ефективного педагогічного планування та впровадження навчальних заходів у класі [11].

Навчальна (або дидактична) функція зосереджена на передачі наукових знань та розвитку відповідних компетенцій. Це включає структуроване розуміння фактів, концепцій, законів та теорій, які разом утворюють цілісну картину реальності.

Освітня функція, з іншого боку, спрямована на розвиток світогляду учнів, етичних цінностей та естетичних уподобань. Вона природно виникає з предмета, педагогічних підходів та взаємодії між вчителем та учнем. За своєю суттю, навчання впливає на ставлення, переконання та ідеали учнів, сприяючи таким якостям, як відповідальність, самостійність та внутрішня мотивація.

Розвивальна функція виходить за рамки набуття навичок та включає ширший інтелектуальний та емоційний розвиток учнів. Вона наголошує на розвитку навичок мислення, сили волі, емоційної зрілості та навчальної мотивації. Для досягнення цього навчання повинно кидати учням виклик складним матеріалом, підтримувати жорсткий темп та забезпечувати свідому участь у навчальній діяльності [6].

На додаток до цих основних функцій, дидактична система охоплює кілька спеціалізованих функцій. Інформаційно-когнітивна функція передбачає ретельну організацію та часову послідовність змісту та

педагогічних інструментів для стимулювання інтелектуальної активності учнів. Дослідницька функція знайомить учнів із самостійним дослідженням, що ґрунтується на базових теоретичних та методологічних знаннях, шляхом виконання дослідницьких завдань. Нарешті, самоосвітня функція сприяє автономії учнів, розвиваючи їхню здатність до самостійного вирішення проблем та постійного самовдосконалення, використовуючи стратегії, що заохочують творчість та критичне мислення.

Усі ці функції – основні та спеціалізовані – тісно взаємопов’язані та відображаються в різних аспектах навчальної практики. Це включає розробку уроків, формулювання освітніх цілей, методи та інструменти, що застосовуються у навчанні, а також стратегії, що використовуються для оцінювання та зворотного зв’язку. Разом вони утворюють комплексну структуру, спрямовану на підтримку академічного, особистісного та когнітивного розвитку учнів [14].

Щоб зрозуміти фундаментальні атрибути процесу навчання, необхідно вийти за межі його дуалістичної природи, де викладання та навчання тісно пов’язані, і натомість проаналізувати основні механізми, які його керують. До них належать зовнішні умови, ситуаційні контексти та характеристики предмета [14 с 144-145]. Дидактика, як дисципліна, прагне розкрити внутрішню організацію навчання, включаючи його притаманні суперечності, які формують еволюцію навчальних стратегій. Системний підхід допомагає визначити основні компоненти структури навчання, детально описати їхні взаємозв’язки та конкретні ролі.

У сучасних умовах, особливо в контексті повномасштабної війни в Україні, розуміння сутності освітнього процесу набуває нового значення, що потребує глибокого осмислення та наукової рефлексії. Освітній процес більше не сприймається винятково як послідовність педагогічних дій у стабільному середовищі – він постає як складна, динамічна система, яка має здатність адаптуватися до кризових явищ, забезпечуючи безперервність

навчання, психологічну стабільність та збереження ключових цінностей освіти [2, с. 37].

Погляд Гриценко Л. Я. відображає необхідність інтеграції соціальних, технологічних та педагогічних аспектів для забезпечення безперервності та психологічної безпеки освіти. Її праця містить розробки щодо алгоритмів евакуації освітніх закладів, що свідчить про прагматичний і відповідальний підхід до планування навчального процесу в умовах бойових дій [2, с. 37].

Аспекти цифровізації освіти в умовах війни детально аналізує Білецька О. П., яка вказує, що саме здатність освітньої системи до швидкої цифрової трансформації стає визначальним чинником її життєздатності [7, с. 80]. Вона доводить ефективність дублювання навчальних матеріалів у хмарних сховищах, що забезпечує доступність контенту навіть за умови фізичного руйнування інфраструктури.

Психологічний вимір освітнього процесу в кризових умовах розкриває Павленко І. М., який вважає психологічну стійкість педагогів визначальним чинником ефективності навчального процесу. Автор пропонує включати тренінги з копінг-стратегій та елементи психоемоційної підтримки до навчальних планів як обов'язкові компоненти.

Процес навчання охоплює набір взаємопов'язаних компонентів: постановку цілей, мотивацію та стимулювання, розробку змісту, процедурну реалізацію (що включає методи навчання, навчальні інструменти та формати), регулювання та контроль, і, зрештою, оцінювання та аналіз результатів. Ці компоненти представляють повний цикл педагогічної взаємодії – від визначення навчальних цілей до оцінювання досягнутих результатів [6].

Елемент постановки цілей включає як чітке формулювання викладачем, так і розуміння учнем цілей та очікуваних результатів, пов'язаних з певною темою чи предметною областю. Ці цілі встановлюються відповідно до стандартів навчальної програми та адаптуються до навчальних потреб класу.

Мотиваційний та стимулюючий елемент включає стратегії, спрямовані на виклик інтересу учнів та сприяння бажанню долати академічні виклики. Ефективна стимуляція призводить до інтерналізації мотивації, коли учні розвивають особисті стимули для участі та наполегливості протягом усього навчального процесу.

Змістовний аспект формується формальними навчальними програмами та рамками підручників, але вчитель додатково адаптує його, щоб відобразити окреслені цілі, контекстуальні фактори, такі як потреби галузі та суспільства, а також індивідуальні здібності учнів.

Навчання, як процедурне явище, охоплюється через його операційний компонент. Ця частина зосереджена на відповідному виборі та впровадженні методів навчання, навчальних ресурсів та організаційних форматів, що забезпечує ефективну передачу знань та розвиток навичок.

Моніторинг та регулювання в процесі навчання передбачають постійний нагляд з боку викладачів, а також самоконтроль з боку учнів. Це гарантує правильне виконання навчальних завдань та дозволяє коригувати стратегії викладання та навчання в режимі реального часу. Для цієї мети зазвичай використовуються такі методи, як усні опитування, письмові завдання, лабораторні вправи, іспити та опитування [52].

Оцінювальний та орієнтований на результат компонент стосується оцінювання результатів навчання. Це включає як оцінювання вчителів, так і самооцінювання учнів, метою якого є визначення ступеня досягнення освітніх цілей та діагностика потенційних прогалин у навчанні.

Ці компоненти не функціонують ізольовано – вони утворюють взаємозалежну систему. Цілі спрямовують розробку конкретних завдань, які, у свою чергу, формують зміст і методи навчання. Ці рішення впливають на те, як розвивається мотивація та як організовується навчання.

Підсумовуючи, дидактичний процес найкраще розуміти як інтегровану систему, що складається з кількох елементів, які взаємодіють у навчальному

середовищі. Ці елементи разом сприяють узгодженому освітньому досвіду, де кожен компонент підтримує та підсилює інші.

## **1.2 Нормативно-правова база організації освіти в умовах воєнного стану**

Освіта, особливо під час війни, є критично важливим питанням, яке вимагає співпраці між державними органами, організаціями громадянського суспільства та міжнародною спільнотою для забезпечення захисту дітей та надання найкращих можливостей для отримання освіти в таких складних умовах. У дискусіях щодо доступу до освіти під час конфлікту вкрай важливо також враховувати потребу в належному фінансуванні, відповідній інфраструктурі та необхідному обладнанні [24].

Згідно із Законом України «Про правовий режим воєнного стану», воєнний стан – це спеціальна правова база, що діє в Україні або окремих регіонах у разі збройної агресії, загрози нападу або небезпеки для суверенітету та територіальної цілісності країни. Він надає відповідним державним органам, військовим командирам, військовим адміністраціям та місцевим органам влади необхідні повноваження для боротьби із загрозою, відбиття агресії, захисту національної безпеки та дотримання конституційних прав, незважаючи на тимчасові обмеження, спричинені цими загрозами [5].

З 24 лютого 2022 року, після військової агресії Росії проти України, Указом Президента України № 64/2022 було запроваджено воєнний стан.

Право на освіту закріплене у статті 53 Конституції України, яка зобов'язує державу забезпечити рівний доступ до освіти та гарантує, що ніхто не може бути позбавлений цього права [6]. Конституція прямо зазначає, що мають бути забезпечені рівні можливості доступу до освіти, а право на освіту захищається без дискримінації за такими факторами, як вік, стать, раса, стан здоров'я, інвалідність, громадянство, національність, політичні чи релігійні

погляди, місце проживання, мова, соціальний статус, судимість чи інші обставини.

Стратегічні цілі у вищій освіті зосереджені на вдосконаленні системи освіти, вирішенні її проблем та використанні можливостей для подальшого розвитку. Ці цілі включають покращення управління освітою, забезпечення інституційної автономії, збалансування попиту на випускників вищої освіти з ринком праці, забезпечення доступності для всіх груп суспільства, інтеграцію науки, освіти та бізнесу для економічного зростання, сприяння розвитку людських ресурсів у вищій освіті, розширення можливостей навчання протягом усього життя та узгодження з європейськими та світовими освітніми стандартами з урахуванням національних інтересів [59].

Метою реалізації цієї стратегії є створення сучасної, ефективної системи освіти, яка відповідає суспільним потребам, робить внесок у економіку та є конкурентоспроможною як на внутрішньому, так і на міжнародному ринках освіти. Це передбачає оптимізацію всіх доступних ресурсів — організаційних, фінансових, інформаційних тощо — для досягнення цих цілей [7].

*Таблиця 1.2*

#### Законодавча база освіти в умовах воєнного стану

| Нормативно-правовий акт                                                                                               | Дата прийняття | Основні положення                                                                                                                       |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Закон України "Про освіту"                                                                                            | 05.09.2017     | Закріплення основних принципів організації освіти, гарантованих прав на освіту для всіх громадян, в тому числі в умовах воєнного стану. |
| Закон України "Про правовий режим воєнного стану"                                                                     | 12.12.2018     | Визначає правовий статус України в умовах воєнного стану, зокрема, стосовно освітніх та наукових установ.                               |
| Закон України № 2126-IX "Про внесення змін до певних законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану" | 15.03.2022     | Вносить зміни до законодавства щодо гарантій для студентів, працівників навчальних та наукових установ в умовах воєнного стану.         |
| Указ Президента України № 64/2022 про введення воєнного стану                                                         | 24.02.2022     | Оголошення про введення воєнного стану на території України через військову агресію Росії. Визначає конкретні обмеження та зміни в      |

|                                                                                                                                                              |            |                                                                                                                                                      |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|                                                                                                                                                              |            | освітній сфері.                                                                                                                                      |
| <i>Продовження таблиці 1.2</i>                                                                                                                               |            |                                                                                                                                                      |
| Постанова Кабінету Міністрів України № 599 "Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо регулювання питань академічної мобільності" | 13.05.2022 | Регулює академічну мобільність, процедуру визнання та зарахування результатів навчання під час війни, підтримка міжнародної співпраці в освіті.      |
| Постанова Кабінету Міністрів України № 756 "Про затвердження порядку організації навчального процесу в умовах воєнного стану"                                | 14.03.2022 | Визначає правила проведення навчального процесу у дистанційному режимі, організацію безпеки та підтримку студентів і викладачів під час воєнних дій. |
| Наказ Міністерства освіти і науки України № 5 "Про організацію навчання в умовах воєнного стану"                                                             | 24.03.2022 | Регламентує порядок організації освітнього процесу в умовах війни, зокрема забезпечення навчання через дистанційні технології.                       |
| Закон України "Про наукову та науково-технічну діяльність"                                                                                                   | 26.11.2015 | Забезпечує функціонування наукових установ в умовах воєнного стану, визначає державні гарантії для науковців.                                        |

*Джерело: складено за [11-14].*

Для захисту інтелектуальної еліти під час воєнного часу Україна прийняла 20 березня 2022 року Закон № 2126-IX під назвою «Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайного стану чи надзвичайного стану», яким до Закону України «Про освіту» [44] було введено статтю 57-1. Ця нова стаття визначає державні гарантії для студентів, навчальних та наукових закладів, їхнього персоналу, включаючи організацію навчання дистанційно або в інших безпечних форматах, забезпечення зайнятості, середнього заробітку, стипендій та забезпечення житлом, таким як гуртожитки та пансіони, а також продовольче забезпечення, коли це необхідно [56]. Для забезпечення виконання цих гарантій закон надає державним органам повноваження швидко впроваджувати необхідні рішення щодо регулювання освіти та науки під час воєнного часу. Відповідальність за дотримання цих гарантій несуть органи виконавчої влади, органи військового командування, органи місцевого самоврядування, навчальні та наукові заклади, а також громадські та благодійні організації, що займаються волонтерською діяльністю. Ці

органи уповноважені видавати обов'язкові рішення щодо виконання державних гарантій під час воєнного стану [8].

Міністерство освіти і науки України має завдання забезпечити нормативну підтримку секторів освіти та науки, видаючи директиви щодо створення освітніх середовищ та процесів у випадках, коли воєнний стан змінив стандартні процедури. Крім того, Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до деяких постанов щодо регулювання питань академічної мобільності» [13] від 13 травня 2022 року містить рекомендації щодо впровадження академічної мобільності та визнання академічних результатів для міжнародного співробітництва в освіті та дослідженнях. Ця постанова набула чинності 21 травня 2022 року [10].

На тлі викликів воєнного стану продовження освітнього процесу є критично важливим. Організація освіти в такі часи створює значні труднощі для установ, викладачів та студентів. Головна мета полягає в тому, щоб забезпечити максимально безпечне та доступне освітнє середовище для студентів та викладачів. З огляду на безпекову ситуацію, студенти та викладачі можуть опинитися в різних регіонах України або за кордоном [57]. Доступ до необхідних технологій, таких як комп'ютери, також може бути обмежений, що змушує деяких покладатися на мобільні телефони для участі в заняттях. Крім того, сирени повітряної тривоги можуть порушувати навчальний процес. Проблеми зі зв'язком ускладнюються переміщенням студентів та викладачів, які стикаються з такими труднощами, як погане сполучення, розбіжності в часових поясах та психологічні наслідки війни, що триває. Навіть у районах, де немає активних бойових дій, непередбачуваність конфлікту означає, що жоден регіон не можна вважати повністю безпечним.

Освітній процес під час війни служить життєво важливим джерелом стабільності, пропонуючи відчуття нормальності, підтримки та надії на майбутнє. Він забезпечує студентам відчуття безперервності та спільноти, незважаючи на виклики. Щотижня адміністрації університетів переглядають директиви та плани, відповідно коригуючи свої стратегії, щоб підтримувати

функціональність освіти, дотримуючись правил змішаного навчання під час воєнного стану.

В Україні післясередня освіта поділяється на три основні категорії: професійно-технічна освіта, професійна передвища освіта та вища освіта. До професійних та професійних передвищих навчальних закладів можна вступити після завершення 9-го або 11-го класу середньої школи, залежно від того, чи здобув учень базову чи повну загальну середню освіту. Студенти, які вступають до цих закладів після 9-го класу, зазвичай навчаються за скороченою навчальною програмою 10-го та 11-го класів, зрештою отримуючи атестат про повну середню освіту [34].

До вищих навчальних закладів (ВНЗ) можна вступити після завершення повної загальної середньої освіти. Програми бакалаврату зазвичай тривають чотири роки, тоді як магістерські програми – від півтора до двох років. Винятки становлять ветеринарна та базова медична галузі, де студенти вступають на п'яти- або шестирічні магістерські програми без отримання ступеня бакалавра. Крім того, нещодавно в Україні було запроваджено дворічні короткострокові програми вищої освіти для підготовки молодших бакалаврів, хоча вони не здобули широкої популярності.

Післядипломна освіта в Україні, як і в багатьох європейських країнах, триває чотири роки, після чого студенти можуть отримати докторський ступінь після успішного захисту дисертації. Станом на 2021 рік в Україні навчалось приблизно 26,4 тисячі аспірантів, з яких 24 тисячі навчалися у вищих навчальних закладах, а 2,4 тисячі навчалися в дослідницьких установах [59].

Ступінь доктора наук в Україні можна порівняти зі ступенем хабілітованого доктора наук, який існує в інших країнах, хоча нещодавні законодавчі зміни перемістили цей ступінь з сфери вищої освіти до наукових досліджень.

Програми вищої освіти пропонуються різними типами закладів: університетами, академіями, інститутами та коледжами. Між університетами, академіями та інститутами немає суттєвих відмінностей, оскільки всі вони пропонують бакалаврські, магістерські та докторські програми. Однак коледжі пропонують лише бакалаврські та молодші бакалаврські програми, а також професійну передвищу освіту. Деякі коледжі також функціонують як професійні передвищі навчальні заклади.

Багато вищих навчальних закладів мають філії та професійні коледжі, які можуть бути розташовані в інших містах або виконувати певні освітні функції, такі як надання професійної передвищої освіти. Станом на січень 2022 року в Україні налічувалося приблизно 320 незалежних університетів, інститутів та академій, окрім 45 незалежних коледжів. З них 220 є державними, 32 – муніципальними та 113 – приватними. Багато закладів також мають філії та професійні коледжі у своїй структурі. Державну політику щодо вищої освіти розробляє та реалізує Міністерство освіти і науки України (МОН), яке керує 157 державними університетами, тоді як інші належать до юрисдикції різних міністерств. На початок 2022 року в Україні налічувалося майже 8 мільйонів людей, які отримували вищу освіту різних рівнів, більшість з яких навчалися в державних закладах [52].

Фінансування вищої освіти в Україні здійснюється переважно двома способами:

- Студенти можуть навчатися за рахунок державного або місцевих бюджетів, тобто вони не платять за навчання. Така домовленість називається «навчанням за рахунок державного (регіонального) замовлення» або «за бюджетом»;
- Крім того, студенти можуть оплачувати свою освіту приватно, через так звані «навчання за рахунок фізичних та юридичних осіб» або «за контрактом»;
- Хоча теоретично існує можливість для студентів навчатися за допомогою пільгового державного кредиту, ця можливість обмежена, з менш

ніж 100 одержувачами на рік. В Україні немає системи співфінансування, де витрати на освіту розподіляються між державою та студентом.

Станом на 2021 рік можливості працевлаштування для власників ступеня бакалавра в Україні дещо обмежені, оскільки деякі сектори ринку праці не повністю визнають цей рівень освіти достатнім. Тому магістерські ступені користуються більшим попитом, причому вища частка випускників бакалаврату, які продовжують навчання в магістратурі, порівняно з багатьма європейськими країнами. Наприклад, у 2021 році 189,5 тисячі осіб отримали ступінь бакалавра, а 83 тисячі – ступінь магістра, що становить 43,8% від усіх випускників бакалаврату [13].

Усі вищі навчальні заклади в Україні повинні пройти обов'язкове ліцензування, а з 2019 року освітні програми підлягають акредитації відповідно до європейських стандартів. Україна встановила державні стандарти вищої освіти, які визначають ключові результати навчання, які студенти повинні продемонструвати після завершення своїх програм. Країна також є членом Європейського простору вищої освіти та узгоджує свої освітні реформи з європейськими рамками [50].

На завершення, право на освіту є фундаментальним конституційним правом, яке підтримує індивідуальний розвиток, забезпечує ефективне функціонування державних та суспільних інституцій, підтримує національну безпеку та сприяє стабільності суспільства. В Україні, незважаючи на виклики воєнного часу, уряд прагне гарантувати це право якомога повніше в рамках обмежень воєнного стану.

### **1.3 Психолого-педагогічні особливості навчання в кризових ситуаціях**

Навчання в кризових ситуаціях є складним і багатогранним процесом, що потребує особливого підходу, враховуючи не лише педагогічні, а й психологічні аспекти. Психологічний стан учнів і студентів під час кризових

подій, таких як війна чи природні катастрофи, має значний вплив на ефективність навчання. Це, в свою чергу, визначає важливість створення таких умов навчання, які б сприяли збереженню психоемоційного здоров'я учасників навчального процесу.

З психологічної точки зору, кризова ситуація викликає стресові реакції, які можуть призводити до зниження концентрації уваги, мотивації, а також до труднощів у засвоєнні матеріалу. Одним з основних аспектів вивчення психології навчання в кризових ситуаціях є необхідність адаптації освітнього процесу до змін, що відбуваються у психоемоційному стані учнів. У такі періоди важливо враховувати наявність тривожності, депресії, стресу, що значною мірою знижує здатність до навчання [35].

З педагогічного боку навчальний процес має бути гнучким і адаптованим до умов, що змінюються. Системи дистанційного навчання, онлайн-курси та інші методи, які можуть бути застосовані під час кризових ситуацій, дають можливість підтримати навчальний процес, однак не всі учні мають рівний доступ до технічних засобів. Крім того, важливою умовою є адаптація змісту навчальних програм і методик до психологічних потреб студентів у цей період. Наприклад, зміщення акценту на розвиток практичних навичок та адаптація дисциплін до умов реального життя дозволяє зберегти зацікавленість учнів та студентів.

Для педагогів і викладачів під час кризових ситуацій важливо зберігати чіткість у комунікації, підтримувати зворотний зв'язок із студентами, що дозволяє вчасно коригувати процес навчання і звертати увагу на проблеми, з якими стикаються учні. Психологічна підтримка учнів через індивідуальні консультації, підтримка колективу в групових заняттях і створення безпечного психологічного середовища стають особливо важливими [48].

Дослідження показують, що учні, які отримують психологічну допомогу та підтримку під час кризових ситуацій, краще адаптуються до нових умов і зберігають високий рівень мотивації. Водночас, наявність стресу може бути як стимулом до активності, так і фактором, що призводить

до вигорання. Підвищення психологічної стійкості студентів, здатності до саморегуляції, навичок стресостійкості допомагає значною мірою покращити їх успішність в умовах криз [33].

Одним із важливих моментів є розуміння того, що у кризових ситуаціях зміни в поведінці учнів можуть бути як тимчасовими, так і довготривалими. Це передбачає необхідність розробки спеціальних методик, що допомагають не лише адаптувати навчальний процес до змін у психоемоційному стані учнів, а й забезпечити ефективну підтримку та стійкість в умовах зміненої реальності [47].

Загалом, кризові ситуації вимагають від педагогів і учнів високої адаптивності. Навчання в таких умовах має бути не лише спрямованим на засвоєння академічних знань, а й на підтримку психологічної стабільності, розвитку навичок саморегуляції та стресостійкості. Важливою є також роль соціальної підтримки, яка включає як інституційну, так і міжособистісну допомогу, що дозволяє створити умови для успішного навчання навіть у складних умовах [32].

Студенти історично відчували високий рівень стресу під час навчання, і в сучасному світі вплив стресу лише зростає [15, с. 346]. Сучасні студенти все частіше стикаються з порушеннями в своїх емоційних, когнітивних, поведінкових та мотиваційних процесах, що пов'язано з вищим рівнем стресу та зниженням психічної стійкості. Стресори для студентів можна розділити на академічні та особистісні. Академічні стресори - це ті, що безпосередньо пов'язані з навчальною діяльністю, тоді як особисті стресори впливають з особистого життя студента. Коли 24 лютого 2022 року розпочався активний конфлікт, кожен українець усвідомив, що безпеку більше не можна гарантувати ніде в країні [18, с. 56].

Тривога, невизначеність щодо майбутнього та занепокоєння за близьких призвели до тривалого стресу під час триваючого військового конфлікту. Багатьом людям важко впоратися з цими стресорами. За даними Міністерства охорони здоров'я, психологічні наслідки конфлікту, зокрема

посттравматичний стресовий розлад, можуть впливати на психічне здоров'я протягом 7-10 років після завершення воєнного стану. Під час воєнного часу мотивація та ефективне управління стресом мають вирішальне значення. Вищі навчальні заклади повинні зосередитися на створенні психологічно сприятливого навчального середовища шляхом підвищення компетенцій усіх учасників освітнього процесу, мінімізації стресогенних факторів, сприяння безконфліктним міжособистісним стосункам та розвитку психологічної стійкості студентів через тренінги з управління стресом [13, с. 16].

Стрес, пов'язаний з навчанням, необхідно контролювати, що вимагає співпраці між студентами, викладачами, психологами та соціальними працівниками. Однак досягнення бажаного рівня управління стресом часто є складним. Щоб підтримувати або покращувати психологічну стійкість, людям потрібен доступ до ресурсів, які допомагають їм орієнтуватися в складних ситуаціях. Ці ресурси, як внутрішні, так і зовнішні, підтримують психологічну стабільність під час стресу [14, с. 110].

Враховуючи, що люди є соціальними істотами, соціальна підтримка відіграє вирішальну роль у підтримці психічної стабільності в стресові часи. Міцна соціальна мережа допомагає людям переживати складні обставини, підвищуючи психічну стійкість, особливо під час війни. Ще одним ресурсом психічної стабільності є психологічна компетентність, яка стосується рівня психологічних знань та усвідомленості людини. Фізичні ресурси, такі як здоров'я та ставлення до нього як до цінності, також значною мірою сприяють психічній стійкості. Матеріальні ресурси, включаючи фінансову безпеку, також можуть позитивно впливати на психічну стабільність, оскільки люди з вищим рівнем доходу почуваються впевненіше у своїй здатності задовольнити основні потреби. Інформаційні ресурси – навички та методи досягнення цілей – також відіграють певну роль у зміцненні стійкості [49]. Тому сприяння психічній стійкості є життєво важливим аспектом студентського життя сьогодні. Це передбачає розуміння ресурсів, необхідних для розвитку стійкості, включаючи особисті, фізичні та інформаційні

ресурси, психологічну компетентність, соціальну підтримку та методи психологічного тренінгу, а також методи моделювання [8, с. 11].

Крім того, важливо враховувати психологічне благополуччя студентів, які тимчасово навчаються за кордоном. Вони повинні адаптуватися до нового середовища, стикаючись із щоденними викликами.

## РОЗДІЛ 2

### ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

#### **2.1 Дистанційне та змішане навчання як домінуючі форми в умовах війни**

Виходячи з досвіду дистанційного навчання, можна зробити висновок, що пандемія COVID-19 та запровадження воєнного стану в Україні підкреслили актуальність інтеграції цифрових технологій в освіту. За короткий період дистанційне навчання стало вирішальною відповіддю на виклики, з якими стикаються як студенти, так і викладачі вищих навчальних закладів [34].

Аналіз сучасного стану дистанційного та змішаного навчання розкриває як переваги, так і проблеми, з якими стикаються вищі навчальні заклади. Дослідження зосереджене на організаційних, методологічних та технічних аспектах впровадження змішаного навчання, а також на його впливі на успішність студентів та їхню здатність адаптуватися до навчального процесу під час навчання за кордоном. Дистанційне навчання, особливо у воєнний час, стало життєво важливим інструментом для підтримки безперервності освіти. Для студентів, які навчаються за кордоном в українських закладах, важливо використовувати різні методи, що враховують їхні мовні та культурні відмінності [59]. Простим методом є розповсюдження навчальних матеріалів електронною поштою або статтями. Цей підхід дозволяє передавати теоретичні знання, історичні огляди або основні концепції дисциплін. Його простота та доступність є ключовими перевагами, оскільки створення текстового контенту вимагає мінімальних технічних навичок. Однак основним недоліком є відсутність зворотного зв'язку, що ускладнює можливість відстежувати розуміння студентами

матеріалу. Для підвищення ефективності цього методу рекомендується поєднувати розсилки з інтерактивними завданнями, такими як вікторини або тематичні дослідження, щоб активніше залучати студентів до навчання.

Вебіари, або синхронне навчання, є ще одним ефективним підходом, оскільки вони імітують взаємодію в класі. Проведення лекцій або семінарів у реальному часі через такі платформи, як Zoom, Microsoft Teams або Moodle, дозволяє спілкуватися між викладачами та студентами в реальному часі. Це особливо корисно для студентів, які навчаються за кордоном, оскільки допомагає подолати мовні бар'єри та сприяє соціальній взаємодії. Викладачі можуть використовувати різні інструменти, такі як презентації, інтерактивні дошки та групові завдання, що заохочує залучення студентів. Крім того, вебіари часто записуються, що дозволяє студентам, які пропустили пряму трансляцію, отримати доступ до матеріалу пізніше. Однак цей метод має обмеження, включаючи залежність від стабільного інтернет-з'єднання та проблеми, пов'язані з різницею в часових поясах, що може ускладнити навчання для студентів з різних регіонів [34].

Автовебіари та скрінкасти пропонують асинхронні методи навчання, надаючи студентам гнучкість навчання у зручний для них час. Автовебіари - це попередньо записані відеолекції, які імітують прямі трансляції, але не вимагають присутності викладача. Вони ідеально підходять для вивчення стандартного контенту, такого як граматики англійської мови або технічні інструкції. Скрінкасти, які включають озвучування дій на екрані, ефективні для демонстрації використання програмного забезпечення або виконання практичних завдань. Перевага цих методів полягає в їхній гнучкості, що дозволяє студентам переглядати контент у будь-який час. Однак, відсутність інтерактивності може призвести до зниження залученості та мотивації студентів [21].

Закадрові презентації поєднують візуальні та слухові формати навчання, що робить їх особливо ефективними для студентів, які найкраще навчаються за допомогою комбінації зображень та звуку. Для студентів, які

навчаються за кордоном, додавання субтитрів англійською або рідною мовою покращує доступність. Цей метод особливо корисний у воєнний час, оскільки дозволяє завантажувати матеріали офлайн, що є надзвичайно важливим у районах з нестабільним інтернет-з'єднанням [19].

Змішане навчання, яке інтегрує як синхронні, так і асинхронні методи, пропонує гнучку освітню модель. Наприклад, теоретичний контент може бути наданий електронною поштою або презентаціями, тоді як практичні заняття можуть відбуватися під час вебінарів із груповими завданнями. Оцінювання знань може проводитися за допомогою тестів у системах управління навчанням (LMS), таких як Moodle. Змішане навчання особливо корисне для студентів за кордоном, оскільки воно дозволяє отримати більш персоналізований навчальний досвід, який враховує їхній унікальний мовний та культурний досвід. Крім того, воно допомагає зменшити навантаження на університетську інфраструктуру, що особливо важливо під час воєнного часу.

Дистанційне навчання в контексті воєнного часу є не лише альтернативою традиційним методам навчання, але й стратегічним інструментом для підтримки освітнього процесу. Для студентів, які навчаються за кордоном, поєднання гнучких асинхронних методів та соціальної взаємодії через вебінари є критично важливим. Впровадження змішаного формату навчання, що підтримується інноваційними платформами, такими як Moodle, дозволить українським університетам залишатися конкурентоспроможними на міжнародному ринку освіти навіть під час криз.

Скрінкастинг, який передбачає запис дій на екрані з озвучуванням, є дуже ефективним методом навчання роботі з комп'ютерним програмним забезпеченням та онлайн-інструментами. Цей метод особливо корисний на практичних курсах, де важливо чітко продемонструвати конкретні дії. І навпаки, презентації з «говорячою головою» (де викладач коментує слайди) ідеально підходять для теоретичних предметів, таких як знайомство з

корпоративною культурою нових співробітників. Використання голосу спікера робить презентацію більш захопливою та допомагає підтримувати увагу аудиторії, особливо для тих, хто краще навчається за допомогою слухових вводів.

Симулятор діалогу – це інтерактивний навчальний інструмент, який використовує сценарії бізнес-кейсів у текстовій формі, щоб допомогти студентам практикувати певні навички, такі як сценарії продажів або управління складними взаємодіями з клієнтами. У цьому методі студентам пропонується ситуація, і вони повинні правильно вести розмову із симульованим персонажем. Цей метод зазвичай використовується в корпоративному навчанні, оскільки він дозволяє співробітникам розвивати комунікативні навички без ризику зробити реальні помилки. По суті, симулятори діалогу функціонують як автоматизовані міні-тренінги, спрямовані на покращення комунікативних здібностей.

Тести відіграють ключову роль в оцінці розуміння студентами після кожного теоретичного розділу або протягом усього навчального процесу. Вони допомагають оцінити розуміння матеріалу та визначити області, що потребують покращення. Опитування, навпаки, часто використовуються для залучення учасників під час вебінарів. Наприклад, викладач може запитати думки учасників щодо певної теми або провести опитування, що робить сеанс більш інтерактивним [48].

Формати дистанційного навчання також надають можливості для відпрацювання практичних навичок. Тренери можуть розділяти учасників на групи, виводити їх в ефір для виконання завдань або використовувати інтерактивні дошки для демонстрації рішень. На відміну від вебінарів, які більше базуються на лекціях, навчальні сесії є практичними та зазвичай залучають менше учасників, що дозволяє використовувати більш персоналізований підхід [19].

Кожен із цих методів має свої сильні та слабкі сторони, і їх вибір залежить від конкретних навчальних цілей, аудиторії та доступних

технологій. Поєднання таких методів, як автоматичні вебіари, скрінкасти, симулятори діалогів та тести, створює ефективну систему дистанційного навчання, яка пропонує як теоретичні знання, так і практичне застосування.

Microsoft Teams, передовий інструмент, розроблений Microsoft, є важливим для організації дистанційного навчання, конференцій, ділових зустрічей та спільної роботи. Його застосування в змішаному навчанні для студентів, які навчаються за кордоном в українських університетах, є особливо важливим. Однією з головних переваг є можливість сприяння співпраці між студентами та викладачами в режимі реального часу, що підвищує інтерактивність та ефективність навчального процесу.

Microsoft Teams пропонує чотири ключові функції:

1. Чати – ця функція дозволяє студентам та викладачам спілкуватися через групові або приватні повідомлення, що дозволяє обговорювати академічні питання, обмінюватися файлами та матеріалами. Вона функціонує аналогічно популярним додаткам для обміну повідомленнями, таким як Viber або WhatsApp, але інтегрована в освітнє середовище для більшої зручності.

2. Дзвінки – опція голосового зв'язку дозволяє швидко уточнювати, обговорювати або проводити індивідуальні консультації. Значною перевагою є можливість здійснювати дзвінки не лише між користувачами платформи, але й на стаціонарні та мобільні номери за зниженими тарифами.

3. Конференції – ця функція підтримує відеодзвінки з кількістю учасників до 10 000, що робить її ідеальною для великих лекцій, семінарів або зустрічей. Під час відеоконференцій користувачі можуть ділитися екранами, обмінюватися файлами та використовувати інтерактивну дошку, що покращує візуальний та захопливий характер сеансу.

4. Співпраця – Microsoft Teams дозволяє користувачам створювати групи для спільних проектів, де студенти можуть працювати разом, обговорювати ідеї та ділитися матеріалами. Це сприяє розвитку комунікативних навичок та соціальної взаємодії, що особливо корисно для студентів, які навчаються за кордоном [26].

Moodle – це передова платформа для організації онлайн-освіти, що забезпечує ефективну взаємодію між викладачами та студентами. Назва платформи розшифровується як Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment (Модульне об'єктно-орієнтоване динамічне навчальне середовище), і вона пропонує різноманітні інструменти для створення курсів, проведення тестів, проведення форумів та відстеження прогресу студентів. Ключовою перевагою Moodle є її гнучкість, що дозволяє студентам навчатися у зручний для них час, що особливо важливо в таких ситуаціях, як воєнний час [23].

Перш ніж створювати спеціалізовану платформу для вивчення мов для вищих навчальних закладів, важливо врахувати кілька дидактичних та технічних факторів, таких як організація навчального процесу, взаємодія викладача та студента, підготовка навчальних матеріалів та технологічна майстерність як викладачів, так і студентів. Викладачі з досвідом онлайн-освіти наголошують на важливості адаптації освітнього контенту до сучасних стандартів. Це включає створення коротких тематичних відеоуроків, поділ курсів на модулі, проведення тестів після кожного модуля та надання онлайн-інструментів для взаємодії студентів.

Розробка цих матеріалів пов'язана з певними труднощами. По-перше, створення електронного навчально-методичного комплексу (ЕНОК) вимагає значних часових та фінансових ресурсів, а після завершення курсу, особливо якщо він зберігається на фізичних носіях, таких як компакт-диски, оновлення стає неможливим. Крім того, багато викладачів стикаються з труднощами через обмежені навички роботи з комп'ютером, що ускладнює самостійне створення завдань або автоматизацію оцінювання. Більше того, співпраця з розробниками може бути складною, оскільки можуть бути різні погляди на завдання та відсутність спільного розуміння потреб навчального процесу [27].

Ще одним недоліком онлайн-навчання у вищій освіті є зниження мотивації студентів, частково через обмежені можливості особистого

спілкування з викладачами. Однак такі технології, як відеоконференції та електронна пошта, можуть допомогти пом'якшити цю проблему, пропонуючи як синхронні, так і асинхронні варіанти зв'язку.

Тому успішне впровадження спеціалізованої платформи вимагає не лише міцної технічної бази, але й навчання викладачів ефективно використовувати цифрові інструменти, що є критично важливим для викладання мов під час кризи. Дистанційне навчання виявилось цінним освітнім інструментом у воєнний час, коли традиційні методи можуть бути недоступними, і, згідно з сучасними дослідженнями, система Moodle добре підходить для задоволення потреб таких навчальних середовищ.

Переваги Moodle включають безкоштовність та готовність до негайного використання, що дозволяє швидко створювати високоякісні онлайн-курси з потужними функціями управління. Платформа підтримує різні педагогічні моделі, включаючи програмоване, модульне, індивідуалізоване та соціальне навчання. Вона також інтегрує елементи диференційованого навчання та функції контролю доступу, такі як захист паролем або модерація [22].

Система дозволяє відстежувати прогрес студентів за допомогою візуального відстеження та дозволяє публікувати контент у різних форматах, таких як аудіо, відео, текст або флеш-анімація, що допомагає задовольнити різноманітні потреби студентів. Однак онлайн-освіта має свої труднощі в кризових умовах. Розробка курсів вимагає значного часу та ресурсів, а відеозв'язок у реальному часі вимагає ретельного планування як обладнання, так і місць проведення, що може бути особливо складним у воєнний час. Крім того, стабільний доступ до Інтернету та пристрої є важливими для онлайн-навчання, але такі ресурси можуть бути не завжди доступні в зонах конфліктів або районах з обмеженою інфраструктурою [17].

Відсутність особистої взаємодії між студентами та викладачами може негативно вплинути на емоційне благополуччя студентів та їхню здатність адаптуватися до нових обставин, а відсутність інтересу до матеріалів може

перешкоджати ефективному навчанню. Крім того, онлайн-навчання збільшує ризик плагіату, оскільки важко забезпечити самостійне виконання завдань студентами. Щоб онлайн-освіта була ефективною, студенти повинні мати сильну самодисципліну та мотивацію, які буває важко підтримувати в кризових ситуаціях.

Таблиця 2.1

Переваги та недоліки дистанційного навчання у воєнний час

| Переваги                                                                                   | Недоліки                                                                                      |
|--------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------|
| Безкоштовність та доступність системи Moodle                                               | Високі витрати на розробку та впровадження курсів                                             |
| Можливість швидкого створення якісних дистанційних курсів                                  | Необхідність стабільного доступу до Інтернету та наявності технічного обладнання              |
| Підтримка різних педагогічних сценаріїв: модульного, індивідуального, соціального навчання | Відсутність живого спілкування, що негативно впливає на психоемоційний стан студентів         |
| Наявність функцій контролю доступу до навчального процесу                                  | Ризик плагіату та труднощі з контролем самостійності виконання завдань                        |
| Візуалізація результатів навчання для відстеження успішності студентів                     | Низька мотивація та самодисципліна студентів, особливо у кризових умовах                      |
| Можливість публікації контенту в різних форматах (аудіо, відео, текст, анімація)           | Обмежена зацікавленість студентів у навчальних матеріалах                                     |
| Гнучкий графік навчання – можливість навчатися у зручний для студента час                  | Необхідність додаткового навчання викладачів для роботи з цифровими інструментами             |
| Підходить для кризових умов, коли традиційне навчання неможливе                            | Високі вимоги до планування технічної бази для відеозв'язку у реальному часі                  |
| Можливість взаємодії студентів між собою та з викладачем через форуми, чати, пошту         | Низький рівень ІТ-компетенцій деяких викладачів, що ускладнює створення матеріалів            |
| Універсальність системи – використання в різних освітніх установах без суттєвих змін       | Складність комунікації між викладачами та програмістами при розробці спеціалізованих платформ |

Джерело: складено автором за [34].

У воєнний час дистанційне та змішане навчання стають не лише альтернативою традиційній освіті, а й єдино можливими формами забезпечення безперервного навчального процесу. Серед їхніх основних переваг — гнучкість, доступність, можливість організації навчання в будь-яких умовах, а також широке використання цифрових технологій, які відкривають нові можливості для викладання та взаємодії між учасниками освітнього процесу.

Особливо ефективним інструментом у цьому контексті є платформа Moodle, яка дозволяє швидко створювати інтерактивні курси, контролювати прогрес студентів, організовувати комунікацію та забезпечувати безпеку навчального середовища.

Проте дистанційна освіта супроводжується низкою викликів, зокрема: недостатнім рівнем цифрової грамотності у частини викладачів, потребою в стабільному Інтернеті та обладнанні, зниженням мотивації та самодисципліни студентів, а також обмеженим особистим контактом, що впливає на психоемоційний стан здобувачів освіти.

Таким чином, успішне впровадження дистанційної або змішаної форми навчання у воєнний період вимагає комплексного підходу – поєднання технічної підтримки, методичної підготовки педагогів, психологічної підтримки студентів та вдосконалення цифрових платформ. Це дозволить забезпечити якісну освіту навіть у складних обставинах, зберігаючи її доступність, безпеку та ефективність.

## **2.2 Проблеми доступності та якості освіти в умовах переміщення населення**

Розуміння того, як війна впливає на людей і як вони адаптуються до нової реальності, є вирішальним першим кроком у вирішенні проблем, допомозі собі та іншим, а також сприянні розвитку суспільства в Україні. Зміна поглядів на це питання полягає не в повторенні відомих фактів, а в глибшому розумінні ситуації та пропозиції рішень. Однією з основних перешкод, з якими стикаються експерти та дослідники під час вирішення як державних, так і освітніх проблем, є їх тимчасовий та нестабільний характер, поряд із викликом навчання на досвіді інших країн. Україна, зіткнувшись з однією з найскладніших ситуацій у світі, змогла продовжувати рухатися вперед, демонструючи стійкість, незважаючи на труднощі [31].

Війна спричинила значні збої в різних секторах: науці, суспільстві, освіті та повсякденному житті. Навчальні заклади бомбардували, обстрілювали та підпалювали, а діти та освітяни втрачали життя. Фундамент, на якому громади будують своє майбутнє, руйнується, зупиняючи прогрес країни та гальмуючи зростання інновацій. Ця війна позбавила дітей дитинства та доступу до якісної освіти, а вчителі позбавлені гідності та безпеки, необхідних для виконання своєї роботи[53 с 54-57].

У цьому контексті виникає нова категорія: жертви війни, що стосується тих, хто безпосередньо не бере участі в бойових діях, але постраждав від конфлікту як свідки, особи, які наражаються на небезпеку в зонах конфлікту, або ті, хто тісно пов'язаний з комбатантами. Ці непрямі наслідки призвели до низки проблем: вимушеного «витоку мізків», зниження академічного досвіду через еміграцію вчених, освітян та адміністраторів, порушення освітніх циклів, міграції, скорочення соціально-економічних інвестицій та спаду досліджень, винаходів та інновацій. Крім того, поширеними є психологічні наслідки, такі як психічні розлади, агресія, депресія або небажання повертатися до школи, зі збільшенням ризику самогубства, емоційної нестабільності та посттравматичного стресу [32].

Щоб пом'якшити ці негативні наслідки, міжнародні організації пропонують зосередитися на безперервності освіти та сприянні розвитку бізнесу в Україні. Однак підприємства, що працюють в умовах воєнного стану, також потребують спеціалізованих знань та підготовки, щоб орієнтуватися в таких умовах, залучати іноземні інвестиції та використовувати досвід партнерів, донорів та інших зацікавлених сторін. Комплексний план відновлення країни має бути чітким та доступним для всіх.

Забезпечення освіти під час війни створює величезні труднощі для Міністерства освіти та інших установ, відповідальних за освітні послуги. У відповідь міжнародні організації запропонували кілька стратегій, зокрема проект Глобальної коаліції із захисту навчальних закладів від нападів у

співпраці з ЮНІСЕФ. Ці ініціативи підкреслюють необхідність альтернативної освіти, психосоціальної підтримки та забезпечення безпеки, а також враховують унікальні виклики, що виникають як у випадку збройних, так і беззбройних сценаріїв, процеси переговорів та раннє попередження.

Неозброєні стратегії забезпечення безперервності освіти включають створення комітетів з безпеки, забезпечення учнів притулками, організацію супроводу та їх переселення, якщо необхідно. Навчання в масштабах всієї громади є важливим, включаючи заходи захисту від гендерно зумовленого насильства. Збройні заходи включають розгортання патрулів та охоронців, забезпечення навчальних закладів засобами самооборони та, в деяких випадках, озброєння вчителів. Інший підхід до захисту освіти та навчальних закладів – це переговори як метод вирішення конфліктів. Якщо прямі переговори зазнають невдачі, розглядається залучення третьої сторони. Системи раннього попередження для учнів включають сповіщення про майбутні напади, такі як закриття шкіл, переміщення до альтернативних місць та сповіщення через мобільні телефони. Альтернативні освітні заходи можуть включати переміщення до безпечних районів, проведення занять у громадських школах або таборах для переміщених учнів. Психосоціальна підтримка також є критично важливою, охоплюючи тимчасову освіту, інклюзивні та гендерно-чутливі підходи, роботу з опікунами та надання допомоги жертвам насильства з психосоціальною та медичною підтримкою. Ці заходи можуть бути організовані на інституційному рівні, забезпечуючи тісну співпрацю між учнями та викладачами [33].

Військова агресія в Україні висвітлила необхідність нової моделі змішаного навчання, яка б включала технології дистанційного навчання. Ця модель не лише підтримує відновлення освітнього процесу, але й надає критично важливу допомогу учням. Однак, такі проблеми, як доступ до Інтернету та необхідних технологій для навчання, залишаються. У сфері цифровізації Міністерство освіти і науки перейшло від ізольованих проєктів до створення єдиного цифрового середовища для всіх учасників освітнього

процесу. Для учнів важливо взаємодіяти з цифровими навчальними платформами, що дозволить їм навчатися самостійно та у власному темпі [34].

Для подолання наслідків війни українські та міжнародні експерти, волонтери та партнери запропонували кілька рішень для освітян та дослідників. Україна спиралася на досвід інших країн та дотримується рекомендацій фахівців у цій галузі, що включає міжнародну підтримку, оснащення шкіл, цифровізацію освітніх центрів, пропонування додаткової освіти та реконструкцію навчальних закладів. Фінансова компенсація освітянам, а також ремонт та відбудова також є частиною рішення. На основі цього дослідження ми пропонуємо такі підходи до вирішення проблем, пов'язаних з освітою: адаптуватися до поточної ситуації та пристосовуватися до подій, що розгортаються в країні; пріоритезація безпеки на національному, регіональному та інституційному рівнях; використання місцевого досвіду та адаптація альтернативних методів навчання; переміщення учнів у безпечні райони та інтеграція їх в освітні програми; забезпечення доступу до дистанційного та інтерактивного навчання, навіть з обмеженим бюджетом та за умов безпеки; впровадження змін у навчальному середовищі, таких як літні та вечірні школи; та пропонування доступу до тимчасових або альтернативних навчальних приміщень [35].

Щодо психосоціальної підтримки, важливо сприяти неформальному, сприятливому для учнів середовищу, залучати спеціалізовані служби та навчати вчителів та опікунів. Вчителі, науковці та волонтери також повинні отримувати регулярну компенсацію та гуманітарну допомогу в умовах воєнного часу, а також навчання на робочих місцях та доступ до психосоціальної підтримки. Коли навчальні заклади стають мішенями або стикаються з загрозою нападу, освітній процес може бути порушений, іноді на місяці або навіть роки. У таких випадках вкрай важливо перейти на альтернативні методи навчання, які мінімізують перебої, забезпечують

відчуття рутини та пропонують підтримку, щоб допомогти учням впоратися з травмою чи стресом.

Україна вперше зіткнулася з необхідністю переміщення закладів вищої освіти у 2014 році внаслідок російсько-української війни. Тоді, через незаконну анексію Криму та захоплення частини Донецької й Луганської областей, близько 20 університетів довелося терміново евакуювати на підконтрольну уряду територію. Тринадцять із них залишились у межах Донеччини та Луганщини, але переїхали до безпечніших населених пунктів, інші були розміщені в різних регіонах, зокрема у Києві, Вінниці, Кривому Розі та Кропивницькому. Деякі з цих вишів згодом об'єднали з більшими установами, втративши статус окремих закладів [33].

Станом на кінець 2022 року, за даними ЄДЕБО, у переміщених у 2014 році закладах навчалось приблизно 24 тисячі студентів, а також працювало близько 3 тисяч викладачів. Важливою рисою цієї хвилі переміщення було усвідомлення її довготривалого характеру. Адміністрації закладів, викладачі та студенти залишали небезпечні території фізично. Ті працівники, які не змогли евакуюватися, втратили роботу, а студенти, що залишилися в окупації, не продовжували навчання за українськими освітніми стандартами. У відповідь, окупаційна влада створила власні псевдоуніверситети, однак видані ними документи не визнаються ні в Україні, ні в більшості країн світу [24].

Після релокації керівництво закладів разом з місцевими й центральними органами влади знаходило нові приміщення та гуртожитки, відновлювало матеріально-технічну базу практично з нуля. У деяких випадках приміщення надавали інші освітні установи, а іноді — зовсім сторонні об'єкти. Наприклад, у Вінниці корпус заводу «Кристал» став новим адміністративним та навчальним корпусом Донецького національного університету імені Василя Стуса.

Іноземні партнери активно підтримували переміщені університети. Зокрема, Чехія надала суттєву допомогу у 2015–2021 роках, а в межах

проєкту ЄС «Підтримка переміщених ЗВО у східній Україні» у 2020 році було виділено 10 мільйонів євро. Водночас не знайдено відкритої інформації, що державний бюджет України повністю або частково покривав витрати на відновлення повноцінної роботи таких вишів у нових локаціях. Ці витрати, ймовірно, фінансувалися за рахунок міжнародних грантів, благодійної допомоги або, меншою мірою, місцевих бюджетів [13].

Урядова підтримка переміщених ЗВО зазвичай обмежувалася базовими заходами – наприклад, виділенням фіксованого обсягу держзамовлення на підготовку фахівців, що гарантувало певний рівень державного фінансування. Також для цих університетів було відтерміновано акредитацію освітніх програм на кілька років, щоб надати їм час на адаптацію в нових умовах.

Визнаючи документи про освіту, видані окупаційною владою на тимчасово окупованих територіях, недійсними, Україна впровадила різні ініціативи для забезпечення доступу до освіти для молоді з цих регіонів. Починаючи з 2016 року, Міністерство освіти у співпраці з Урядовим контактним центром та Фондом «Відкрита політика» розробило спеціальну процедуру вступу випускників шкіл з окупованих регіонів до українських вищих навчальних закладів. У рамках цієї ініціативи на базі деяких українських навчальних закладів було створено освітні центри під назвою «Донбас–Україна» та «Крим–Україна» [11].

Ці центри дозволяють випускникам з окупованих територій вступати до програм зовнішньої освіти в українських школах, проходити щорічні оцінювання та державну підсумкову атестацію, а зрештою отримувати визнаний український атестат про середню освіту. Маючи цей документ, особи можуть подавати документи до вищих навчальних закладів України за спрощеною процедурою вступу. Спочатку, з 2016 по 2019 рік, у цій програмі брала участь лише обмежена кількість закладів. Однак, починаючи з 2020 року, ініціатива була поширена майже на всі університети України. У період

з 2016 по 2021 рік до українських вищих навчальних закладів за цим шляхом було прийнято приблизно 10 200 осіб.

Хоча вступ за цією програмою може запропонувати заявникам пріоритет у навчанні за державним бюджетом та право на отримання соціальних стипендій, ці переваги не гарантовані. Наявна статистика свідчить, що між 2018 і 2021 роками близько 2% випускників з Криму та приблизно 20% з окупованих частин Донецької та Луганської областей вступили до українських вищих навчальних закладів.

У 2022 році той самий підхід до вступу залишався чинним, хоча ескалація бойових дій торкнулася ширшої території та більшої кількості жителів. Як наслідок, випускники шкіл з нещодавно постраждалих небезпечних територій також отримали доступ до вищої освіти за цією процедурою. Крім того, студенти, які навчаються в університетах на окупованих територіях, можуть за окремою процедурою подати заявку на визнання своєї кваліфікації. Якщо ця кваліфікація відповідає українським стандартам, їм дозволяється завершити навчання та отримати дипломи українських університетів.

Для внутрішньо переміщених осіб (ВПО) також було спрощено процес вступу до університетів на умовах державного бюджету. Крім того, студенти-ВПО, які навчаються за державним замовленням, можуть претендувати на отримання соціальних стипендій.

З початком повномасштабної агресії Росії проти України стало очевидно, що нові обставини кардинально змінять не лише повсякденне життя мільйонів українців, а й вплинуть на всі суспільні інститути, зокрема й систему освіти. Війна поставила перед державою безпрецедентні виклики, які потребують швидкої та ефективної реакції, адже саме освіта формує підґрунтя для майбутнього країни. У надзвичайно складних умовах опинилися учні, студенти, викладачі та батьки, коли продовження навчального процесу у звичному очному або традиційному форматі стало практично неможливим. Утім, ці обставини водночас виявили здатність

української освіти до адаптації та витривалості – попри всі труднощі, вона не припиняє виконувати своє основне завдання: передавати знання.

На тлі масштабних руйнувань, спричинених обстрілами українських міст, питання збереження освітнього процесу стало одним із найболючіших для суспільства. Тисячі шкіл, ліцеїв, університетів зазнали пошкоджень або були повністю зруйновані, що позбавило мільйони дітей звичного освітнього середовища. За даними Міністерства освіти і науки України, внаслідок бойових дій постраждало понад 3,7 тисячі закладів освіти, з яких більше 360 – знищені вщент. Найбільших втрат зазнали Донецька, Харківська, Чернігівська, Херсонська та Запорізька області. Втім, кожна зруйнована школа чи університет – це не просто будівля, а місце, де формувалися особистості, де діти здобували знання та соціалізувалися. Тепер же ці простори перетворені на руїни – символи як матеріальної шкоди, так і глибоких психологічних травм цілого покоління.

*Таблиця 2.2*

**Зруйновані та пошкоджені заклади освіти в регіонах України  
(станом на 2024 рік)**

| Область           | Пошкоджен<br>о | Зруйнован<br>о | Область       | Пошкоджен<br>о | Зруйнован<br>о |
|-------------------|----------------|----------------|---------------|----------------|----------------|
| Вінницька         | 4              | 0              | Миколаївська  | 246            | 33             |
| Волинська         | 0              | 0              | Одеська       | 81             | 0              |
| Дніпропетровська  | 283            | 9              | Полтавська    | 17             | 0              |
| Донецька          | 770            | 160            | Рівненська    | 2              | 0              |
| Житомирська       | 126            | 1              | Сумська       | 130            | 8              |
| Закарпатська      | 0              | 0              | Тернопільська | 1              | 0              |
| Запорізька        | 212            | 14             | Харківська    | 579            | 51             |
| Івано-Франківська | 0              | 0              | Херсонська    | 346            | 51             |
| Київська          | 198            | 13             | Хмельницька   | 5              | 0              |
| Кіровоградська    | 9              | 0              | Черкаська     | 11             | 0              |
| Луганська         | 182            | 23             | Чернівецька   | 0              | 0              |
| Львівська         | 8              | 0              | Чернігівська  | 144            | 2              |

*Джерело: складено за [32].*

Освіта в умовах війни – це постійна боротьба за безпеку, доступність та результативність навчального процесу. Забезпечення безпеки стало

пріоритетним завданням для адміністрацій навчальних закладів, які почали облаштовувати укриття та бомбосховища, де можуть перебувати учні та викладачі під час тривоги. Наразі близько 80% шкіл обладнані відповідними сховищами, що дає змогу деяким з них працювати у звичному форматі. Проте повітряні тривоги постійно переривають навчання, ускладнюючи виконання навчальних планів. Значна кількість закладів, особливо в прифронтових регіонах, змушена повністю перейти на дистанційне навчання через високий рівень небезпеки для життя та здоров'я учасників освітнього процесу.

Таблиця 2.3

Проблеми доступності та якості освіти в умовах переміщення  
населення

| Категорія               | Основні проблеми                                     | Дані (Україна, 2022–2024)                                | Зарубіжний досвід                           | Пропозиції                                           |
|-------------------------|------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------|---------------------------------------------|------------------------------------------------------|
| Фізична доступність     | Руйнування шкіл, відсутність безпечних приміщень     | 3,128 пошкоджених, 428 зруйнованих шкіл                  | Сирія: мобільні кластери для 1,2 млн дітей  | Модульні школи, використання громадських просторів   |
| Фінансові обмеження     | Втрата доходів, відсутність коштів на навчання       | 58% ВПО зменшили доходи, 23% дітей без гаджетів          | Ліван: ваучери на освіту для біженців       | Цільові субсидії, безкоштовний інтернет              |
| Мовні бар'єри           | Складність інтеграції дітей з інших регіонів         | 34% дітей потребують мовної підтримки                    | Туреччина: курси турецької для сирійців     | Інтенсивні мовні курси, білінгвальні програми        |
| Психологічні наслідки   | Травми, стрес, дезадаптація                          | 67% дітей мають симптоми PTSD                            | Йорданія: психосоціальна підтримка у школах | Травмоінформована педагогіка, шкільні психологи      |
| Якість освіти           | Перерви в навчанні, недостатня кваліфікація вчителів | 42% вчителів не пройшли тренінги з кризової освіти       | Колумбія: програми підготовки вчителів      | Онлайн-тренінги, тьюторські системи                  |
| Цифрова нерівність      | Відсутність гаджетів, інтернету                      | 1,5 млн дітей без стабільного доступу до онлайн-навчання | Ірак: цифрові хаби для студентів            | Роздача планшетів, офлайн-бібліотеки з USB-носіями   |
| Адміністративні бар'єри | Відсутність документів, складна процедура реєстрації | 28% переміщених дітей не мають доступ до школи           | Боснія: спрощена реєстрація для біженців    | Мобільні офіси для реєстрації, тимчасові сертифікати |

Джерело: складено за [32].

Доступність до освіти в умовах воєнного стану має кілька важливих аспектів. Окрім зруйнованої інфраструктури, величезною проблемою стало масове переміщення населення. Мільйони громадян, включно з дітьми, були змушені залишити свої домівки, переїхавши до більш безпечних регіонів України чи за кордон. Це призвело до нерівномірного розподілу навчальних ресурсів та додаткового навантаження на школи, які приймали внутрішньо

переміщених осіб. [34] Учні, які змінювали місце навчання, стикалися з новими освітніми середовищами, новими вчителями та колективами, що стало серйозним випробуванням для їхньої психіки. Водночас багато українських дітей за кордоном приєдналися до місцевих шкіл, що поставило нове завдання — збереження зв'язку з українською освітньою системою та національною ідентичністю. Онлайн-уроки та дистанційне навчання стали тимчасовим виходом із ситуації, проте ефективність такої форми викликає чимало суперечок серед освітян.

### **2.3 Практики адаптації закладів освіти до умов воєнного стану: вітчизняний і зарубіжний досвід**

В умовах повномасштабної війни українська освітня система змушена адаптуватися до викликів, що мають історичні паралелі в інших країнах, які переживали тривалі воєнні конфлікти. Аналіз міжнародного досвіду дозволяє виокремити ефективні механізми, які вже демонструють результативність у подібних умовах [15].

Сирійський досвід (2011–2023) продемонстрував, що при втраті понад 40% шкільних приміщень ключовим інструментом стало розгортання альтернативних форматів навчання. Зокрема, створення мобільних шкільних кластерів дозволило охопити понад 1,2 мільйона дітей у 2022 році, попри те, що лише 56% населення мало стабільний доступ до інтернету для дистанційного навчання. Важливим аспектом стало залучення міжнародних організацій – UNICEF та Save the Children інвестували понад 87 мільйонів доларів у програми психосоціальної підтримки, що охопили 730 тисяч дітей.

Боснія і Герцеговина (1992–1995) показала ефективність децентралізованих рішень. Під час конфлікту створили паралельні освітні системи в ексклавних територіях, де функціонувало до 4 різних навчальних програм одночасно. Цей досвід підкреслює значення адаптивних навчальних планів – у післявоєнний період інтеграція цих систем зайняла 7 років і

вимагала створення спеціального Міжнародного координаційного комітету з освіти [15].

Афганський кейс (2001–2021) виявив критичну роль альтернативних просторів для навчання. При знищенні 1 200 шкіл до 2018 року поширення набули так звані "школи під деревами", що дозволили зберегти освітній процес для 500 тисяч дітей. Особливістю став акцент на підготовку вчителів – за підтримки USAID навчання пройшли 45 тисяч педагогів, що становило 60% від загальної кількості.

Колумбійський досвід (1964–2016) пропонує цікаві рішення для сільських територій. У зонах активних бойових дій запровадили систему "Escuelas Nuevas", де один вчитель одночасно працював з кількома класами різного віку. Ця модель, що охопила 24 тисячі шкіл, показала зростання успішності на 15–20% порівняно з традиційними школами в аналогічних умовах [31].

Іракський сценарій (2003–2017) підкреслив значення цифрових рішень. Після руйнування 30% університетів створили мережу регіональних навчальних хабів, що дозволило зберегти доступ до вищої освіти для 280 тисяч студентів. Важливим аспектом стало створення резервних цифрових архівів – до 2015 року оцифровано понад 1,7 мільйона навчальних матеріалів.

Для України ці кейси є особливо релевантними у світлі даних Міністерства освіти за 2023 рік: з 26 700 закладів загальної середньої освіти пошкоджено 3 128 (12%), повністю зруйновано 428 (1,6%). У вищій освіті показники становлять 14% і 2,3% відповідно. Аналізуючи зарубіжний досвід, можна виокремити кілька пріоритетних напрямів: розвиток мобільних навчальних центрів (за аналогією з сирійськими кластерами), масове навчання вчителів роботі в травмоінформованому підході (афганська модель), створення резервних цифрових інфраструктур (іракський досвід). Особливу увагу варто приділити інтеграції тимчасово переміщених закладів – за даними Держстату, понад 1 200 шкіл функціонують у нових місцях

розташування, що потребує механізмів, подібних до боснійської системи адаптивних навчальних програм [27].

У 2022 році внаслідок воєнних дій було переміщено загалом 131 заклад фахової передвищої та вищої освіти. У цих закладах навчається близько 91 тисячі студентів, що становить 6,7% від загальної кількості студентів в Україні, та працює понад 11 тисяч викладачів. До цієї кількості входять як самостійні університети та коледжі, так і філії інших освітніх установ.

У попередньому дослідженні було розглянуто ключові проблеми, з якими зіткнулися переміщені університети, їхні працівники та студенти. Цей матеріал зосереджується на аналізі викликів із точки зору рішень та дій з боку держави, міжнародних партнерів і зацікавлених сторін, спрямованих на підтримку функціонування таких закладів як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі.

*Таблиця 2.4*

Показники переміщення закладів фахової передвищої та вищої освіти  
у 2022 році

| Показник                                           | ЗВО       | ЗФПО     |
|----------------------------------------------------|-----------|----------|
| Кількість переміщених закладів                     | 44        | 87       |
| У тому числі:                                      |           |          |
| – державної форми власності                        | 27        | 63       |
| – комунальної                                      | 0         | 19       |
| – приватної                                        | 17        | 5        |
| За рівнем самостійності:                           |           |          |
| – самостійні заклади                               | 25        | 40       |
| – філії інших ЗВО                                  | 19        | 47       |
| Кількість викладачів у переміщених закладах (осіб) | 6,9 тис.  | 4,4 тис. |
| Кількість студентів у переміщених закладах (осіб)  | 54,1 тис. | 37 тис.  |

*Джерело: складено автором за [34].*

На відміну від ситуації 2014 року, коли більшість викладачів і студентів переміщених університетів переїжджали до нового місця розташування, у 2022 році повне фізичне переміщення здійснили лише кілька закладів. Загалом, переміщення розглядається як тимчасове, з очікуванням повернення закладів до рідних міст після деокупації територій [27].

Більшість закладів реалізували часткову або "напіввіртуальну" модель переміщення. Це означає, що адміністрація, бухгалтерія та кілька ключових працівників переїжджають до іншого міста, зазвичай на базу іншого закладу освіти. Там вони займають декілька офісних приміщень. Тим часом викладачі та студенти, незалежно від їх місцеперебування, продовжують навчання у дистанційному форматі.

Цей підхід став можливим завдяки досвіду організації онлайн-освіти під час пандемії COVID-19. Це дозволило оперативно відновити навчальний процес у нових умовах. Проте в стратегічному плані така модель не сприяє поверненню до очного навчання, що зберігає ризики втрати якості освіти.

До того ж, значна частина студентів, які евакуювались до безпечніших регіонів, змушені самотійно забезпечувати себе фінансово, що часто призводить до необхідності працювати паралельно з навчанням, знижуючи його ефективність. Варто зауважити, що хоча переїзд зачепив студентів багатьох ЗВО, у переміщених закладах їх частка є найбільшою, оскільки евакуація охопила переважно небезпечні та тимчасово окуповані території [35].

Багато університетів України та Європи надали можливість студентам, які змушені були покинути небезпечні регіони України, продовжити навчання за окремими дисциплінами безкоштовно у місці їхнього нового проживання. Це є прикладом академічної мобільності. Хоча, як показало проведене нами опитування, лише незначна частина студентів скористалася цією можливістю, деякі з них розглядають варіант остаточного переведення до нового закладу, де забезпечуються кращі умови для навчання, зокрема в офлайн-форматі. Для переміщених ЗВО така ситуація несе ризик втрати частини студентського контингенту [24].

Ефективне функціонування дистанційного навчання напряму залежить від наявності електронних ресурсів (наприклад, систем управління навчанням, електронних журналів, документобігу, бібліотек тощо), які функціонують на серверному обладнанні навчального закладу. Проте через

високі витрати і технічні труднощі впровадження більшість українських закладів раніше не створювали «дзеркальні» сервери в інших регіонах або за кордоном. Це спричинило високі ризики втрати важливої електронної інформації у переміщених ЗВО. Як зазначили опитані нами представники таких університетів, частині з них вдалося оперативно перенести критичні дані на нові сервери через інтернет, інші змогли вивезти обладнання на підконтрольну Україні територію, ризикуючи безпекою. Потреба у додатковому серверному та комп'ютерному обладнанні для таких закладів залишається високою і вимагає уваги [36].

Складною залишається участь у навчальному процесі тих студентів і викладачів, які перебувають на тимчасово окупованих територіях. Вони не лише мають нестабільне або повністю відсутнє інтернет-з'єднання, але й наражаються на небезпеку у разі викриття з боку окупаційної влади. Ще однією проблемою для адміністрацій переміщених закладів є реагування на випадки співпраці з окупантами. Як ми зазначали раніше, питання щодо працівників, які публічно підтримали окупаційний режим і працюють в установах під російськими прапорами, залишається відкритим. Якщо адміністрація отримує інформацію про таких осіб, їх трудові контракти призупиняють. Проте через відсутність доказової бази інші юридичні інструменти відсутні [36].

Десять державних ЗВО вже пережили дві хвилі переміщення. Оскільки навіть одноразова евакуація завдає довготривалих негативних наслідків, для закладів, які були переміщені двічі, ситуація ще складніша, і вони потребують особливої підтримки. За даними ЄДЕБО, близько 20 переміщених ЗВО під час вступної кампанії 2022 року не зарахували жодного студента. Серед них є як малі філії, так і самостійні коледжі. Ймовірно, з часом вони об'єднуються з більш потужними вишами – це слід враховувати у формуванні освітньої політики.

Після деокупації різні переміщені університети опиняться у різних умовах. Більшість зможе повернутися у свої міста та приміщення. Деякі, на

жаль, не матимуть куди повертатися через повне знищення інфраструктури і потребуватимуть відбудови. Особливий виклик постане перед тими ЗВО, які евакуювалися ще у 2014 році – їхні колишні приміщення тепер зайняті «університетами», створеними окупантами, де навчаються і працюють громадяни України. Повернення таких вишів вимагатиме складних рішень щодо подальшого залучення цих осіб до навчального процесу згідно з українським законодавством [36].

Після перемоги України переміщені ЗВО повинні відіграти важливу роль у процесі реінтеграції звільнених територій у національне освітнє та культурне середовище. Їх майбутня діяльність має включати соціалізацію молоді, перепідготовку викладачів, які працювали за російськими стандартами, популяризацію української історії та мови, реалізацію гуманітарних проєктів тощо. У Плані дій Ради Європи для України (2023–2026 рр.) ця задача формулюється як розбудова потенціалу педагогів до впровадження програм з історії, які відповідають стандартам демократії, інклюзії, плюралізму та створюють безпечне середовище для діалогу. Проте наразі ця роль ЗВО чітко не відображена в основних документах, що стосуються реінтеграції деокупованих територій і відновлення України [32].

Діючий підхід держави – єдині правила для всіх – не є ефективним для допомоги переміщеним ЗВО. У проєкті Плану відновлення сфери освіти і науки закладено загальне завдання – нормативно забезпечити функціонування закладів освіти на деокупованих територіях. Але для його реалізації потрібно розробити конкретні рішення для різних закладів: відбудова приміщень, створення нових освітніх програм, інтеграція до потужніших університетів, повернення до очного навчання тощо. Усі ці кроки потребують значних державних ресурсів. Якщо їх не буде, як показав досвід переміщених ЗВО з 2014 року, повноцінне відновлення діяльності таких установ буде неможливим.

Поточна війна, що триває в Україні, разом із запровадженням воєнного стану, завдала значної шкоди не лише інфраструктурі країни, а й її економіці.

Сектор освіти є одним із найбільш постраждалих від конфлікту, стикаючись із низкою нових викликів. Згідно з дослідженнями Міністерства освіти і науки України та Інституту освітньої аналітики, кілька ключових труднощів в освіті під час війни та воєнного стану включають:

Ризик для безпеки та благополуччя учасників освітнього процесу, з обмеженим доступом до основних потреб. За даними ЮНІСЕФ, російське вторгнення створило пряму та зростаючу загрозу безпеці 7,5 мільйонів дітей в Україні [36].

Поширене руйнування освітньої інфраструктури, включаючи фізичні пошкодження навчальних закладів, навчальних ресурсів та практичних приміщень. Згідно з інтерактивною картою Міністерства освіти і науки, 45 вищих навчальних закладів були повністю зруйновані по всій Україні, зі значними втратами в таких регіонах, як Миколаївська, Чернігівська та Запорізька. Крім того, 61 заклад було пошкоджено, зокрема в Харківській та Дніпропетровській областях. Деякі заклади переїхали до безпечніших районів, відновивши діяльність на нових місцях.

Масове переміщення студентів, викладачів та персоналу, як в межах України, так і за кордон, призвело до помітного скорочення кількості студентів та викладачів. Понад 60 000 іноземних студентів покинули Україну з початку війни.

Скорочення фінансування освіти як з державного, так і з місцевих бюджетів. Під час війни фінансування вищої освіти поступово скорочувалося. Хоча Закон України «Про освіту» передбачає мінімум 7% ВВП на освіту, російське вторгнення на початку 2022 року змусило перенаправити частину освітніх коштів на військові потреби. Як наслідок, витрати на освіту зменшилися, а бюджет Міністерства освіти і науки у 2022 році було скорочено на 14,84%. У відповідь було запущено національну програму «UNITED 24», спрямовану на відновлення фінансування, зі створенням окремого рахунку для отримання пожертв на відновлення освіти.

Труднощі із забезпеченням постійного доступу до освіти. Війна поставила під загрозу право на освіту, гарантоване Конституцією України. Хоча багато вищих навчальних закладів відновили свою діяльність, триваючий конфлікт зробив освіту нижчим пріоритетом для багатьох, оскільки забезпечення безпеки стало першочерговим.

Втрата адміністративного контролю на окупованих територіях або територіях, що перебувають у зоні бойових дій, що призводить до вимушених змін у навчальних програмах, використання російських підручників та переходу на російську мову як мову навчання в деяких районах.

Забезпечення безпеки всіх учасників освітнього процесу. Одним із першочергових завдань є встановлення безпечного та послідовного зв'язку між студентами та викладачами. Університети працюють над тим, щоб студенти мали безпечний доступ до освітніх послуг [24].

Покращення якості вищої освіти, незважаючи на воєнні умови, визнаючи, що вища освіта є життєво важливим інструментом для післявоєнної відбудови країни. Університети зосередилися на забезпеченні студентам гнучкого графіка навчання та дистанційного доступу до навчальних ресурсів, що особливо важливо для тих студентів, які захищають Україну, проживають на тимчасово окупованих територіях або є переміщеними особами. Сприяння академічній мобільності студентів. Багато студентів, які виїжджають на навчання за кордон, стикаються з трьома основними проблемами: мовним бар'єром, відмінностями в академічних системах та нестачею викладачів, навчених підтримувати біженців. Для вирішення цих проблем було створено програму «Український глобальний університет» (УГУ), яка допомагає координувати вступ українських студентів до іноземних університетів. Ця ініціатива дозволяє українцям вступати до міжнародних закладів за умови повернення до України після завершення навчання. Серед університетів, що беруть участь у цій програмі, – Стенфордський університет, Піттсбурзький університет, Торонтський

університет, Паризький університет (Пантеон-Сорбонна) та інші з Німеччини, Італії, США, Канади та інших країн.

Розвиток цифрових навичок. Як студентам, так і викладачам важливо розвивати володіння сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями. Це дозволить безперервно продовжувати навчальний процес онлайн, якщо це необхідно [24].

Підвищення професійних навичок викладання. Окрім володіння міцними предметними знаннями, викладачі повинні демонструвати психологічну стійкість в умовах воєнного стану, адаптивність та володіння сучасними цифровими інструментами та інноваційними методами навчання.

Незважаючи на виклики, як зазначив Президент Володимир Зеленський, «окупанти націлили на культуру, освіту та людство як на своїх ворогів. Однак жодні ракети чи бомби не можуть їх знищити». Україна повинна надати пріоритет освіті та науці як стратегічним секторам, щоб залишатися конкурентоспроможною на світовому рівні. Для досягнення цієї мети Міністерство освіти і науки України визначило ключові довгострокові пріоритети розвитку вищої освіти країни під час післявоєнної відбудови, зокрема:

- сприяння особистісному зростанню та забезпечення значущої зайнятості;
- підтримка демократичних цінностей;
- підготовка затребуваних спеціалістів та дослідників;
- зміцнення довіри до освітньої та наукової діяльності університетів;
- оптимізація мережі університетів та створення сучасного освітнього простору;
- забезпечення автономії університетів;
- сприяння інтернаціоналізації вищої освіти;
- заохочення навчання протягом усього життя як ключової тенденції;
- створення синергії між освітою та бізнесом.

План післявоєнного відновлення освітнього сектору буде зосереджений на таких ключових напрямках: розвиток людського потенціалу, європейська інтеграція освіти та науки, адаптація до європейських стандартів з урахуванням статусу кандидата на вступ до ЄС, розвиток науки та інновацій, а також підвищення рівня освіти на всіх рівнях. Ключові завдання короткострокового розвитку вищої освіти включають:

1. Вирішення проблем, спричинених руйнуванням, пошкодженням та переміщенням університетів.
2. Запровадження фінансових, економічних, соціальних та гуманітарних стимулів для компенсації втрат персоналу та студентів, які були змушені переїхати до безпечніших регіонів або за кордон для навчання.
3. Розширення практики формування державного замовлення на підготовку кадрів у всіх типах навчальних закладів, бізнес-секторах, навчально-виробничих підрозділах підприємств та центрах професійної підготовки.

#### **2.4 Перспективи організації освітнього процесу у повоєнний період**

Незважаючи на серйозні збої, спричинені збройним конфліктом, система вищої освіти України змогла вистояти. Зусилля уряду призвели до часткового впровадження ефективних стратегій, спрямованих на стабілізацію сектору в ці складні часи. Ключову роль у цій стійкості відіграла єдність академічної спільноти України, її тверда відданість освіті та відносно ефективне внутрішнє управління у вищих навчальних закладах [11].

Підтримка міжнародної спільноти також була вирішальною, пропонуючи значну допомогу українським освітянам. Рухаючись вперед, Україна тепер повинна визначити зміст та стратегічне бачення відновлення та подальшого розвитку своєї системи вищої освіти з огляду на наслідки війни. Пріоритет слід надати відновленню установ, які зазнали значних втрат в інфраструктурі, персоналі та організації через російське вторгнення. Тим не

менш, необхідні системні реформи в усьому секторі. Поточний контекст створює основу для прийняття важливих і часом складних політичних рішень.

Україна перебуває в процесі складання комплексного набору заходів, спрямованих на відновлення та модернізацію своєї системи вищої освіти. Це включає детальну оцінку шкоди, завданої установам та освітянам, а також підготовку аналітичних та експертних звітів. Один із таких документів, «Відбудова України: принципи та політика», пропонує детальний огляд стану системи освіти, минулих зусиль щодо реформування та наслідків як пандемії COVID-19, так і війни, що триває [26]. Так, згідно з цим звітом, Україна повинна визначити пріоритети:

- подолання руйнувань, пов'язаних з війною;
- переосмислення загальної моделі системи освіти;
- адаптація освітньої інфраструктури для задоволення національних соціально-економічних потреб;
- підвищення якості освіти;
- сприяння інноваційному навчальному та дослідницькому середовищу, та посилення співпраці із зацікавленими сторонами на всіх рівнях для забезпечення інклюзивних та ефективних результатів.

Експерти підкреслюють важливість переходу від акценту на розширенні до якості, переходу від фрагментарних швидких рішень до цілісних політичних стратегій та впорядкування управління вищими навчальними закладами в єдину систему.

Крім того, уряду наполегливо рекомендується просувати реформи, які сприяють прийняттю обґрунтованих рішень в освіті, впроваджувати надійні механізми забезпечення якості, надавати університетам більшу фінансову незалежність, модернізувати інституційне управління та усунути невдачі, спричинені як пандемією, так і війною. Оптимізація університетської мережі також виділяється як необхідний крок до відновлення та вдосконалення сектору.

Найбільш повне формулювання цілей та напрямків трансформації системи вищої освіти України представлено у Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки (далі – Стратегія), яка була офіційно прийнята Кабінетом Міністрів України безпосередньо перед повномасштабним російським вторгненням 23 лютого 2022 року. Стратегія розроблялася протягом року за активної участі експертів та аналітичних центрів, і вона покликана слугувати дорожньою картою для формування державної політики у сфері вищої освіти на наступне десятиліття [11].

У цьому документі окреслено п'ять стратегічних цілей, що підкріплюються 25 операційними завданнями, кожна з яких має показники ефективності. Наприклад, Стратегічна ціль 1, зосереджена на встановленні соціально відповідального та ефективного управління в системі вищої освіти, включає такі операційні завдання: цільові бюджетні асигнування для забезпечення конкурентоспроможної, якісної освіти; підвищення ефективності системи; виконання державних зобов'язань; підготовка фахівців відповідно до потреб ринку праці; заохочення університетів до вирішення соціальних та екологічних проблем; та розширення інституційної автономії, зокрема фінансової незалежності. Ключовим результатом цих зусиль є розробка моделі управління, яка гармонізує інституційну автономію з узгодженою державною політикою в галузі освіти. Ця мета зрештою спрямована на створення сучасної системи вищої освіти, в якій процвітатимуть автономні та спроможні університети. Одним з головних завдань тут є модернізація існуючої інституційної мережі.

Реформування університетської мережі України вже давно є нагальним питанням, значною мірою через швидке та некоординоване розширення вищих навчальних закладів у 1990-х та на початку 2000-х років. У цей час відбувся сплеск кількості приватних закладів, і численні технічні училища підвищили свій статус до статусу вищих навчальних закладів, намагаючись залучити більше студентів. Як наслідок, кількість вищих навчальних закладів в Україні збільшилася більш ніж удвічі. Сьогодні це призвело до ситуації,

коли численні заклади в малих містах пропонують подібні програми обмеженій кількості студентів, що підриває як якість освіти, так і ефективне використання людських та фінансових ресурсів.

Це занепокоєння було висловлено в кількох попередніх політичних документах. Наприклад, Національна стратегія розвитку освіти до 2021 року закликала до узгодження структури вищих навчальних закладів та системи управління освітою з національним економічним розвитком та потребами ринку праці. Аналогічно, Стратегія розвитку людського потенціалу (2021) наголошувала на необхідності оптимізації мережі вищих навчальних закладів шляхом створення консолідованих регіональних університетів та установ світового рівня [11].

Процес консолідації державних вищих навчальних закладів вже триває. Між 2016 і 2022 роками уряд видав близько 30 рішень щодо реорганізації вищих навчальних закладів. Ці зміни відбувалися за різними моделями, що свідчить про відсутність стандартизованих критеріїв чи процедур. Приклади включають:

- поглинання менших установ більшими (наприклад, у 2020 році Львівський інститут економіки та туризму було об'єднано з Львівським національним університетом імені Івана Франка);
- поділ університету на кілька установ (наприклад, у 2021 році Київський національний торговельно-економічний університет було розділено на дві установи: Державний торговельно-економічний університет та Одеський торговельно-економічний професійний коледж);
- перейменування установ (наприклад, Інститут Служби зовнішньої розвідки України було перейменовано на Академію зовнішньої розвідки України у 2019 році);
- та створення абсолютно нових установ шляхом злиття.

Через переміщення численних навчальних закладів, руйнування інфраструктури та гостру нестачу фінансування, вкрай важливо розробити стратегії та критерії для ефективної модернізації мережі навчальних закладів.

Оперативний план реалізації Стратегії, затверджений разом зі Стратегією, спочатку окреслював розробку середньострокового плану модернізації вищих навчальних закладів у 2022 році, виходячи з середньої кількості студентів. Однак це завдання було відкладено щонайменше на один рік.

Водночас, кілька досліджень дали уявлення про потенційні методи модернізації освітньої мережі. Навесні 2022 року було опубліковано детальний аналітичний огляд, що оцінював конкурентоспроможність державної мережі вищої освіти, в якому було підкреслено, що багато закладів є малими та не мають можливості надавати високоякісну освіту. Ці заклади часто дублюють програми в межах однієї місцевості та пропонують спеціалізації, не пов'язані з їхньою інституційною спрямованістю, споживаючи значні ресурси, не даючи пропорційних переваг. Крім того, в окремому дослідженні було досліджено досвід оптимізації освітніх мереж у таких країнах, як Бельгія, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Ірландія, Норвегія, Швеція та Велика Британія. Ці міжнародні приклади мають бути враховані при розробці підходів до модернізації професійних довищих та вищих навчальних закладів України.

Інші стратегічні цілі, викладені в Стратегії, зосереджені на покращенні якості та інтернаціоналізації вищої освіти, підвищенні привабливості закладів як для студентів, так і для академічної кар'єри, а також на підвищенні довіри громадськості, уряду та бізнесу до освітніх, наукових та інноваційних починань університетів. Стратегія також визначає певні завдання, які мають бути виконані до 2022 року, як детально описано в офіційному документі уряду.

Безумовно, деякі цілі Стратегії потребуватимуть перегляду з урахуванням війни, що триває, та її наслідків. Ці коригування можуть узгоджуватися з завершенням Плану відновлення України, який, як очікується, буде схвалено на урядовому або президентському рівні. Наприкінці 2022 року Міністерство освіти і науки представило на засіданні уряду програму «Освіта 4.0: український світанок». За словами розробників,

ця програма узгоджується з Планом відновлення та передбачає створення протягом наступного десятиліття системи освіти, яка гармонізує українську та європейську освітні рамки та відповідає потребам у робочій силі Індустрії 4.0.

У сфері професійної передвищої та вищої освіти програма встановлює кілька цілей, завдань та показників ефективності. Ключові цілі включають зосередження на післявоєнній відбудові, підвищення довіри до освітньої, наукової та експертної діяльності університетів, а також розвиток сучасної університетської мережі та інфраструктури. Досягнення цих цілей передбачатиме оптимізацію університетської мережі шляхом злиттів та консолідацій, а також будівництво нових лабораторій та продовження реконструкції гуртожитків. Конкретні цілі включають створення 2000 нових лабораторій та реконструкцію 200 гуртожитків, що стало можливим завдяки державно-приватному партнерству, приватним інвестиціям та міжнародній допомозі.

Ще однією важливою метою є забезпечення належного фінансування секторів вищої освіти та науки для забезпечення їх ефективної роботи. Це включає збільшення фінансування досліджень з різних джерел, включаючи приватний сектор, при цьому бізнес співфінансує створення семи інноваційних парків. Крім того, фінансова компенсація освітянам та науковцям має зрости, при цьому зарплати вчителів мають відповідати середньому показнику країн Балтії, а дослідники – заробляти щонайменше 1000 євро. Однак у програмі не уточнюються джерела фінансування, оскільки державне фінансування було недостатнім і ще більше скоротилося через триваючий конфлікт. Важливо зазначити, що уряд четвертий рік поспіль призупиняє дію Постанови № 822 [44] щодо підвищення зарплати освітянам через брак коштів. Ця постанова, прийнята відповідно до статті 61 Закону України «Про освіту», передбачає поступове підвищення зарплати освітянам та науковцям, при цьому зарплата вчителів щорічно зростатиме до чотирьох мінімальних заробітних плат.



## ВИСНОВКИ

У роботі акцентовано увагу на тому, що організація освітнього процесу в умовах воєнного стану набуває стратегічного значення для забезпечення національної безпеки, збереження інтелектуального потенціалу країни та підтримки психологічної стійкості населення. В умовах кризи освіта перетворюється на ключовий фактор стабілізації соціального простору та засіб подолання наслідків гуманітарної катастрофи.

Детальний аналіз чинної нормативно-правової бази засвідчив, що законодавство України оперативно реагує на виклики, зумовлені війною, зокрема шляхом ухвалення змін до профільних законів, постанов Кабінету Міністрів, наказів МОН. Водночас виявлено потребу в подальшій систематизації та адаптації нормативного поля з урахуванням динаміки безпекової ситуації, розширення повноважень місцевих органів управління освітою та гнучкості в застосуванні стандартів.

Окрему увагу приділено психолого-педагогічним аспектам організації навчання в умовах надзвичайної ситуації. Доведено, що емоційна напруга, невизначеність, постійна загроза життю значною мірою впливають на здатність до навчання, рівень мотивації та психологічне самопочуття учасників освітнього процесу. У таких умовах особливої важливості набуває психологічна підтримка здобувачів освіти, підвищення стресостійкості педагогів, гуманізація навчального середовища, створення умов для індивідуалізації освітніх траєкторій.

Загалом, підсумки теоретичного аналізу підтверджують необхідність переосмислення традиційних підходів до організації освіти, її гнучкої адаптації до умов невизначеності, інтеграції цифрових інструментів і посилення міжгалузевої взаємодії між освітою, медициною, соціальною політикою та цивільним захистом.

Другий розділ дослідження присвячено аналізу практичних аспектів функціонування освітнього процесу в умовах воєнного стану, що дозволило

виявити ключові проблеми, з якими стикаються заклади освіти, здобувачі та педагоги, а також окреслити потенційні напрями подальшого розвитку системи освіти в кризовий період.

З'ясовано, що домінуючими формами організації навчання в умовах війни стали дистанційне та змішане навчання. Ці формати дали змогу зберегти безперервність освіти навіть у зонах активних бойових дій чи на тимчасово окупованих територіях. Разом з тим, дослідження виявило низку складностей, пов'язаних із недостатнім технічним забезпеченням, відсутністю стабільного інтернет-зв'язку, нерівномірним доступом до цифрових ресурсів, що загострює проблему освітньої нерівності.

Особливо актуальною проблемою виявилось забезпечення доступності освіти для дітей із числа внутрішньо переміщених осіб, які часто стикаються з порушенням освітніх траєкторій, мовними бар'єрами, емоційною травматизацією та проблемами інтеграції в нові навчальні колективи. Залишається також відкритим питання про якість освіти в таких умовах, зокрема через скорочення навчального часу, перевантаження педагогів і відсутність очного контакту між учасниками освітнього процесу.

У роботі розглянуто позитивні приклади адаптації закладів освіти до умов війни як в Україні, так і за кордоном. Успішні кейси включають впровадження мобільних освітніх платформ, створення безпечних освітніх просторів, розвиток партнерств між державними органами, міжнародними організаціями та громадянським суспільством. Такий досвід свідчить про можливість забезпечення сталості освітнього процесу навіть у надзвичайних обставинах за умови ефективної координації зусиль та інноваційного підходу.

Україна повинна визначити зміст та стратегічне бачення відновлення та подальшого розвитку своєї системи вищої освіти з огляду на наслідки війни. Пріоритет слід надати відновленню установ, які зазнали значних втрат в інфраструктурі, персоналі та організації через російське вторгнення. Тим не менш, необхідні системні реформи в усьому секторі.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Антощук С. В., Гравіт В. О.* Основи організації дистанційного навчання в післядипломній педагогічній освіті : навч. посіб. Суми : НІКО, 2015. 180 с.
2. *Биков В. Ю., Гуржій А. М., Шишкіна М. П.* Концептуальні засади формування і розвитку хмарно орієнтованого навчального середовища закладу вищої освіти // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. праць. 2018. Вип. 5. С. 21–34.
3. *Биков В. Ю., Гуржій А. М.* Сучасні інноваційні ІКТ-інструменти розвитку систем відкритої освіти // Психологічна і педагогічна науки в Україні : зб. наук. праць : в 5 т. Т. 4: Професійна освіта і освіта дорослих. Київ : Педагогічна думка, 2012. С. 44–62.
4. *Бойко А. І.* Філософія модернізації освіти в системі ринкових трансформацій: світоглядно-філософський аналіз : автореф. дис. д-ра філос. наук : 09.00.10. Київ, 2012. 31 с.
5. *Борейко В., Борейко Г.* Здобутки і невдачі Болонського процесу в Україні // Нова пед. думка. 2012. № 1, ч. 1 (Матеріали X Міжнародної науково-методичної конференції «Європейський простір вищої освіти як основа розвитку суспільства знань»). – С. 57–59.
6. *Гравіт В. О., Антощук С. В.* Ремонтуюмо наявну або будуємо принципово нову систему післядипломної педагогічної освіти // Післядипломна освіта в Україні. 2016. Вип. 1. С. 46–50.
7. *Грішнова О. А.* Зарубіжний досвід фінансування освіти та перспективи його застосування в Україні // Наукові праці НДФІ. 2000. Вип. 10–11. С. 214–222.
8. *Гуржій А., Лапінський В.* Інформаційні технології в освіті // Інформаційні технології в освіті. 2013. Вип. 15. С. 30–38.

9. Державний стандарт початкової освіти / Міністерство освіти і науки України: офіційний сайт. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/derzhavni-standarti> (дата звернення: 25.05.2025).
10. Діденко О. В. Про концептуальні засади реформування системи освіти України. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32307454.pdf> (дата звернення: 25.05.2025).
11. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: [https://zakononline.com.ua/documents/show/357262\\_\\_\\_552664](https://zakononline.com.ua/documents/show/357262___552664)
12. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
13. Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. - URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20>
14. Про фахову передвищу освіту: Закон України від 06.06.2019 № 2745-VIII. - URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19>
15. Інститут модернізації змісту освіти. Професійна освіта. ІМЗО. URL: <https://imzo.gov.ua/osvita/profesiyno-tehnichna-osvita-2/profesiyna-osvita/> (дата звернення: 25.05.2025).
16. Орлова І. Реформа освіти в Україні. 16 с. URL: [http://www.eba.com.ua/static/members\\_reviews/Case\\_Study\\_17\\_02\\_2013\\_UKR.pdf](http://www.eba.com.ua/static/members_reviews/Case_Study_17_02_2013_UKR.pdf) (дата звернення: 25.05.2025).
17. Кільова Г. О. Трансформація філософської парадигми освіти в контексті Болонських декларацій : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.10 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2012. 18 с.
18. Комплексні дослідження якості освіти, щоб отримати необхідні репрезентативні дані / Державна служба якості освіти: офіційний сайт. URL: <https://sqe.gov.ua/protyagom-roku-vidbudutsya-kompleksn/> (дата звернення: 25.05.2025).
19. Конституція України. Розділ II. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина: офіційний вебпортал Президента України URL:

<https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii> (дата звернення: 25.05.2025).

20. Концепція розвитку неперервної педагогічної освіти: наказ Міністерства освіти і науки України від 14.08.2013 № 1176. URL: [http://osvita.ua/legislation/Ser\\_osv/36816/](http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/36816/) (дата звернення: 25.05.2025).

21. *Марченко О. В.* Трансформація сучасного простору освіти: тенденції та пріоритети // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2011. – № 4. – С. 62–68.

22. Методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу в школах у 2022/2023 навчальному році / Міністерство освіти і науки України: офіційний сайт. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/metodichni-rekomendaciyi-shodo-organizaciyi-osvitnogo-procesu-v-shkolah-u-20222023-navchalnomu-roci> (дата звернення: 25.05.2025).

23. *Михайлик І. М.* Організаційно-правові засади функціонування системи загальної середньої освіти на регіональному рівні. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2010-2/doc/4/06.pdf> (дата звернення: 25.05.2025).

24. *Згуровський М.* Реформа вищої освіти – необхідний чинник суспільних перетворень // КПІ ім. Ігоря Сікорського. URL: <https://kpi.ua/1203-1> (дата звернення: 25.05.2025).

25. Про надання грифа оновленим навчальним програмам : наказ Міністерства освіти і науки України від 03.08.2022 № 698. URL: [https://osvita.ua/legislation/Ser\\_osv/87349/](https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/87349/) (дата звернення: 25.05.2025).

26. Навіщо потрібна реформа старшої школи? / Освітній омбудсмен України. URL: <https://eo.gov.ua/navishcho-potribna-reforma-starshoi-shkoly/2021/02/18/> (дата звернення: 25.05.2025).

27. Про деякі питання організації дистанційного навчання : наказ Міністерства освіти і науки України від 08.09.2020 № 1115. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/deyaki-pitannya-organizaciyi-distancijnogo->

navchannya-zareyestrovano-v-ministerstvi-yusticiyi-ukrayini-94735224-vid-28-veresnya-2020-roku (дата звернення: 25.05.2025).

28. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні : монографія / Нац. акад. пед. наук України. – URL: <https://lib.iitta.gov.ua/726223/1/nac%20dopovid%202021%20color%201%20%281%34.pdf> (дата звернення: 25.05.2025).

29. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи / Міністерство освіти і науки України: офіційний сайт. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 25.05.2025).

30. Нові виміри безпеки: виклики та рішення : матеріали Всеукраїнського освітнього форуму (16–17 листопада 2022 року, м. Тернопіль) / укладач Наталія Клясен. Київ : ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», 2023. 272 с.

31. Нормативно-правові акти регулювання системи освіти України // Білоцерківський агротехнічний коледж. URL: <https://old.batk.edu.ua/normprav> (дата звернення: 25.05.2025).

32. Огляд концепції Нової української школи / НУШ. URL: [https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/razdel\\_1\\_Oglyad.pdf](https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/razdel_1_Oglyad.pdf) (дата звернення: 25.05.2025).

33. Освіта в Україні в умовах воєнного стану: інформаційно-аналітичний збірник. Київ, 2022. 358 с.

34. Освіта в умовах воєнного часу / Освітній омбудсмен України: офіційний сайт. URL: <https://eo.gov.ua/osvita-v-umovakh-voiennoho-stanu/2022/04/11> (дата звернення: 10.02.2025).

35. Освіта в умовах пандемії у 2020/2021 році: аналіз проблем і наслідків / Cedoss. URL: <https://cedos.org.ua/researches/osvita-v-umovah-pandemiyi-analiz-problem-i-naslidkiv/> (дата звернення: 25.05.2025).

36. Освітній процес в умовах війни: тенденції та висновки / Освіта.ua. URL: <https://osvita.ua/school/88943/> (дата звернення: 25.05.2025).

37. Освітній процес в умовах воєнного стану // Znayshov.com. URL: [https://znayshov.com/News/Details/propozytsii\\_shchodo\\_vyrishennia\\_problemy\\_ucasnykiv\\_osvitnoho\\_protsehu\\_v\\_umovakh\\_voiennoho\\_stanu](https://znayshov.com/News/Details/propozytsii_shchodo_vyrishennia_problemy_ucasnykiv_osvitnoho_protsehu_v_umovakh_voiennoho_stanu) (дата звернення: 25.05.2025).

38. *Падалка О. С., Каленюк І. С.* Економіка освіти та управління. Київ: Педагогічна думка, 2013. 184 с.

39. Післядипломна освіта у світі та Україні / Національний університет «Острозька академія». URL: <https://www.nuozu.edu.ua/d/dovidkova-informatsiia/pisliadyplomna-osvita-u-sviti-ta-ukraini#gsc.tab=0> (дата звернення: 25.05.2025).

40. *Потапенко О., Іванова В.* З історії розвитку управління освітою // Управління інноваційним розвитком територій : матер. наук.-практ. інтерн. конф. за міжнар. уч. (30 жовтня – 30 листопада 2015 р.). URL: [http://www.dridu.dp.ua/konf/konf\\_dridu/mup\\_konf\\_2015/material\\_mup\\_2015.htm](http://www.dridu.dp.ua/konf/konf_dridu/mup_konf_2015/material_mup_2015.htm) (дата звернення: 25.05.2025).

41. Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні : наказ Міністерства освіти і науки України від 28.03.2022 № 274. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0274734-22#Text> (дата звернення: 25.05.2025).

42. Про деякі питання організації роботи закладів фахової передвищої, вищої освіти на час воєнного стану : наказ Міністерства освіти і науки України від 07.03.2022 № 235. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0235734-22#Text> (дата звернення: 25.05.2025).

43. Про затвердження Положення про Міністерство освіти і науки України : постанова Кабінету Міністрів України від 16.10.2014 № 630. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/630-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25.05.2025).

44. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 25.05.2025).

45. Про реформу професійної освіти / Міністерство освіти і науки України: офіційний сайт. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/profesijno-tehnicna-osvita/reforma-profesijnoyi-osviti/populyarizaciya-profesijnoyi-osviti-i-robitnichih-profesij/profesijna-osvita-mi-zminuyemos/pro-reformu-profesijnoyi-osviti> (дата звернення: 25.05.2025).

46. Рамка безперервного професійного розвитку вчителів / Сайт НГШ. URL: <http://ngschoolteacher.wixsite.com/cpdinsett> (дата звернення: 25.05.2025).

47. Реалізація основних принципів Болонської декларації при підготовці фахівців економічного профілю // Економіка та управління на транспорті. URL: [http://etet.org.ua/docs/ET\\_04\\_2\\_87\\_uk.pdf](http://etet.org.ua/docs/ET_04_2_87_uk.pdf) (дата звернення: 25.05.2025).

48. *Редько О. В.* Трансформація освітнього простору України: інформаційно-організаційний аспект : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.10 / Ін-т вищ. освіти НАПН України. Київ, 2010. 20 с.

49. Рекомендації щодо організації укриття в об'єктах фонду захисних споруд цивільного захисту персоналу та дітей (учнів, студентів) закладів освіти / ДСНС України: офіційний сайт. URL: <https://dsns.gov.ua/upload/6/1/7/3/8/8/V664V79YQEyPpn5fJXZ5mInpYzp56m7ARpM1nAWJ.pdf> (дата звернення: 25.05.2025).

50. Реорганізація освітньої мережі в умовах воєнного стану / Освітній омбудсмен України: офіційний сайт. URL: <https://eo.gov.ua/reorhanizatsiia-osvitnoi-merezhi-v-umovakh-voiennoho-stanu/2023/05/31/> (дата звернення: 25.05.2025).

51. *Романенко К. М.* Конституційне право громадянина на освіту в Україні. Стан і тенденції розвитку : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2008. 213 с.

52. *Росул В. В., Кобаль В. І.* Вища освіта України: стан проблем і перспективи. С. 344–301.
53. *Степанова Т. М.* Трансформації змісту передшкільної освіти в історії розвитку вітчизняної дошкільної педагогіки: методологія, теорія, практика (кінець XIX – XX ст.) : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01, 13.00.08 / ДЗ "Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського". Одеса, 2011. 44 с.
54. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки / Міністерство освіти і науки України: офіційний сайт. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/04/15/VO.plan.2022-2032/Stratehiya.rozv.VO-23.02.22.pdf> (дата звернення: 25.05.2025).
55. Філософія освіти : навч. посібник / за заг. ред. В. Андрущенка, І. Передборської. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. 334 с.
56. *Чорний О. П., Загірняк М. В., Гуржій А. М.,* Підвищення якості підготовки фахівців на основі віртуальних лабораторних комплексів. Кременчук : КрНУ імені М. Остроградського, 2017. С. 196.
57. *Шевченко Л. С.* Фінансування вищої освіти: диверсифікація джерел. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/> (дата звернення: 25.05.2025).
58. *Штефуца В. О.* Реформування системи вищої освіти Німеччини в умовах реалізації цілей Болонського процесу. 2012. 3 с.
59. *Щубелка Н. В.* Трансформація освіти як явища сучасної культури (філософський аналіз) : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.10. Київ. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 1998. 16 с.